

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
Fakulta přírodovědně-humanitní
a pedagogická

Teorie nacionalismu: rozbor a komparace

Bakalářská práce

Studijní program: B7507 – Specializace v pedagogice
Studijní obory: 6107R023 – Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání
7507R036 – Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Autor práce: Milena Marková
Vedoucí práce: Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.

Technická univerzita v Liberci
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická
Akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Milena Marková**
Osobní číslo: **P16000377**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obory: **Humanitní studia se zaměřením na vzdělávání**
Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání
Název tématu: **Teorie nacionlismu: rozbor a komparace**
Zadávající katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se bude v průběhu příprav a vypracování řídit metodickými a organizačními pokyny vedoucího bakalářské práce.

Bakalářská práce podrobně analyzuje tři teorie nacionalismu podle amerického politologa Benedicta Andersona, českého sociologa Ernesta Gellnera a anglického historika Erica J. Hobsbawma. Nejprve popíše, jak tyto teorie charakterizovaly nacionalismus a národ a vysvětlovaly jejich vznik rysy a vliv na stát a společnost. Autorka následně provede komparaci uvedených pohledů na nacionalismus, jejíž cílem bude nalezení společných a odlišných prvků těchto jednotlivých teorií a provede jejich zhodnocení.

V bakalářské práci bude využita primární a sekundární literatura a její komparace.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- ANDERSON, Benedict R. O'G. Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu. Praha: Karolinum, 2008. Limes (Karolinum).
GELLNER, Ernest André. Nacionalismus. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-732-5023-3.
HEYWOOD, Andrew. Politické ideologie. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-137-3.
HOBSBAWM, E. J. Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.
HROCH, Miroslav. Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-010-0.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Ing. Martin Brabec, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce:

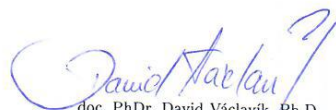
22. listopadu 2016

Termín odevzdání bakalářské práce:

19. prosince 2017

prof. RNDr. Jan Pícek, CSc.
děkan

doc. PhDr. David Václavík, Ph.D.
vedoucí katedry

V Liberci dne 3. února 2017

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím mé bakalářské práce a konzultantem.

Současně čestně prohlašuji, že tištěná verze práce se shoduje s elektronickou verzí, vloženou do IS STAG.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, panu Mgr. Ing. Martinu Brabcovi, Ph.D., za odborné vedení a cenné rady při konzultacích k této práci. Také bych chtěla poděkovat své kamarádce Mgr. Ivě Prudlové, která mě navedla na několik zajímavých myšlenek a byla mi po celou dobu velkou podporou.

Anotace

Bakalářská práce podává přehled o třech teoriích nacionalismu podle významných badatelů Benedicta Andersona, Ernesta Gellnera a Erica J. Hobsbawma. V prvních třech kapitolách práce popíše autorka myšlenky a názory výše zmíněných teoretiků na národy a nacionalismus. Primárně bude vycházet z děl: *Představy společnosti* od B. Andersona, *Nacionalismus* od E. Gellnera a *Národy a nacionalismus od roku 1780* od E. J. Hobsbawma. Ve čtvrté kapitole autorka provede komparaci těchto děl a poukáže na společné prvky a odlišnosti teorií uvedených autorů. V závěru bakalářské práce autorka podá ucelený historický obraz nacionalismu a shrne informace, které jsou v práci uvedené.

Klíčová slova

Národ, stát, nacionalismus, společnost, kultura, jazyk, etnikum

Annotation

The Bachelor thesis provides an overview of three theories of nationalism based on works of significant explorers Benedict Anderson, Ernest Gellner and Eric J. Hobsbawm. In the first three chapters, the author of the work describes thoughts and opinions of the above mentioned theorists on nations and nationalism. B. Anderson, Nationalism by E. Gellner and Nations and Nationalism since 1780 by E. J. Hobsbawm will primarily base it on these works: Imagined communities. In the fourth chapter, the author will draw a comparison of the works and point out what elements they have in common and their differences. In the end, the author will provide a comprehensive historical view of nationalism and summarize information mentioned in the work.

Keywords

Nation, state, nationalism, society, culture, language, ethnic group

Obsah

Úvod	9
1. Ernest Gellner (1925 – 1995).....	10
1.1. Úvod do tématu	10
1.2. Kultura a organizace, státy a nacionalismus	12
1.3. Krátké dějiny lidstva	13
1.3.1. Liberalismus versus marxismus (teorie „tavícího kotle“).....	15
1.4. Stádia přeměny nacionalismu	15
1.5. Sňatek státu a kultury	17
1.5.1. Muslimský fundamentalismus a arabský nacionalismus	18
1.5.2. Co ovlivnilo vznik nacionalismu	19
1.6. Víra a kultura.....	20
1.7. Nacionalismus jako historický výplod nebo výtvar nové doby?	21
1.7.1. Český nacionalismus	22
1.8. Kritika Gellnerovy teorie.....	23
1.9. Shrnutí Gellnerovy teorie	23
2. Benedict Anderson (1936 - 2015).....	25
2.1. Úvod do Andersonovy teorie	25
2.2. Definice národa	25
2.2.1. Náboženská společenství a dynastická říše	26
2.3. Způsoby chápání času a vznik národa.....	27
2.4. Zdroje národního vědomí	28
2.5. Staré jazyky, nové vzory	29
2.6. Poslední vlna nacionalismu.....	30
2.6.1. Koloniální nacionalismus	31
2.7. Vlastenectví, rasismus a jazyk	32
2.7.1. Vztah nacionalismu a rasismu	32
2.7.2. Koloniální rasismus	33
2.8. Cenzus, mapy, muzeum	33
2.9. Paměť a zapomínání.....	35
2.9.1. Pojetí starého a nového.....	36
2.9.2. Životopis národů.....	36
2.10. Závěrem.....	37
3. Eric John Ernest Hobsbawm (1917 – 2012)	38

3.1.	Úvod do Hobsbawmovy teorie nacionalismu	38
3.2.	Národ jako novinka: Od revoluce k liberalismu	39
3.3.	Liberální konstrukce státu v 19. století	40
3.3.1.	Národní stát	40
3.4.	Lidový protonacionalismus	41
3.5.	Pohled z vládní perspektivy	44
3.6.	Proměna nacionalismu (1870 – 1918).....	46
3.6.1.	Jazykový nacionalismus	47
3.6.2.	Nacionalismus a socialismus	48
3.7.	Vrchol nacionalismu (1918 – 1950).....	48
3.7.1.	„Mnohanárodnosti“	49
3.8.	Nacionalismus na konci 20. století.....	51
4.	Komparace teorií nacionalismu podle E. Gellnera, B. Andersona a E. J. Hobsbawma.....	53
5.	Závěr	57
6.	Seznam použitých zdrojů.....	61
6.1.	Seznam knižních zdrojů	61
6.2.	Seznam periodik.....	62
6.3.	Seznam použitých internetových zdrojů	62

Seznam tabulek

Tabulka 1	<i>Porovnání vybraných témat v rámci teorie nacionalismu</i>	56
-----------	--	----

Úvod

Problematika nacionalismu je velmi obšírné a mnoha teoretiky zkoumané téma. Je komplikované sestavit souvislou a vypovídající komplexní definici, jelikož tato ideologie v průběhu dějin prošla několika změnami a je potřeba se na toto téma dívat z hlediska konkrétního kontextu neboli teorii nacionalismu aplikovat na posuzované oblasti. Z tohoto důvodu a rovněž z důvodu dlouhodobého zájmu o tuto problematiku jsem se rozhodla pokusit se uchopit téma nacionalismu a zaměřit se na tři přední teoretiky, kteří se tímto tématem zabývali.

Cílem bakalářské práce s názvem *Teorie nacionalismu: rozbor a komparace* je podat přehled o třech přístupech k nacionalismu podle významných badatelů Benedicta Andersona, Ernesta Gellnera a Erica J. Hobsbawma. Práce bude vycházet primárně z těchto děl: *Představy společnosti* (B. Anderson), *Nacionalismus* (E. Gellner) a *Národy a nacionalismus od roku 1780* (E. J. Hobsbawm), která jsou ústředními zdroji mapujícími názory a myšlenky výše zmíněných autorů.

Bakalářská práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První tři kapitoly podávají detailní informace o vzniku národů a nacionalismu z pohledu jednotlivých autorů. Každá kapitola je dále členěna do podkapitol, které volně mapují některé části zmíněných primárních publikací. Čtvrtá kapitola provádí srovnání autorů z předešlých tří kapitol. Shrnuje jejich teorie nacionalismu, zaměřuje se na společné znaky, a také na jejich odlišnosti. V závěru bakalářské práce se pokusím o ucelený historický obraz nacionalismu a o přehled klíčových myšlenek, které jsou v práci uvedené. Rovněž zmíním vlastní názor, na který mě zpracovávání bakalářské práce přivedlo. V průběhu psaní práce jsem čerpala z knižních publikací, periodik i internetových zdrojů, které jsou uvedeny na konci tohoto dokumentu.

1. Ernest Gellner (1925 – 1995)

Ernest Gellner patřil mezi nejvýznamnější sociální filozofy druhé poloviny 20. století. Byl vynikající analytik moderní společnosti, kritik krátkodobých myšlenkových směrů, autor, který prohloubil naše vědomosti o společenských a kulturních podmínkách vývoje západní vědy. Neméně významné jsou jeho přínosy v oblasti filozofie dějin.¹ Svůj zájem o moderní společnost objevil už během studií na univerzitě v Oxfordu a Karlově univerzitě v Praze. Po dokončení studií přednášel nejprve na univerzitě v Londýně; potom se stal na univerzitě v Cambridgi profesorem sociální antropologie. Poslední léta svého života strávil na Středoevropské univerzitě v Praze. K Čechám měl Gellner blízký vztah, jelikož zde prožil celé dětství, i když se narodil v Paříži, a po emigraci do Anglie roku 1939 pak v posledním roce druhé světové války dokonce sloužil v československé západní brigádě při obléhání Dunkerque.²

1.1. Úvod do tématu

Následující podkapitoly se budou do detailu zabývat tématem nacionalismu – od jeho počátku až do současnosti. Poskytnou jeho definici, stejně jako vymezí pojem národa, a popíší jeho projevy v různých typech společnosti. Také vyobrazí proměny nacionalismu v průběhu krátkého historického období a možnosti uchopení podle kontextu, ve kterém se vyskytuje. Rovněž se budou věnovat českému nacionalismu či fundamentalismu a nacionalismu v arabských zemích. V souvislosti s národy a nacionalismem se v jednotlivých kapitolách vyskytnou i témata příbuzná a pro hlavní téma práce důležitá, jako je např. kultura a její vliv na společnost. Ta jsou obsažená v názvech jednotlivých podkapitol jakožto klíčová slova. V závěru kapitoly bude shrnutí Gellnerova uchopení nacionalismu a výčet jeho hlavních znaků, ale rovněž zmínka o kritice jeho teorie.

Za Gellnerovu *alfa-omegu*, co se nacionalismu týče, lze považovat knihu právě s názvem *Nacionalismus* (2003). I když by se nabízelo zmínit spíše první Gellnerovo důležité dílo o nacionalismu *Národy a nacionalismus* (1993), autorka v této bakalářské

¹ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. 1. vyd. Překlad Hana Novotná, Petr Skalník. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 133 s. ISBN 80-732-5023-3.

² GELLNER, Ernest André. *Národy a nacionalismus*. [1. vyd.]. Praha: Josef Hříbal, 1993. Poznání (Hříbal), s 155. ISBN 80-900892-9-1.

práci záměrně odkazuje spíše k novější knize a v úplném závěru vysvětluje důvody, proč tomu tak je. V knize *Nacionalismus* Gellner shrnuje veškeré poznatky svého bádání a může tak posloužit jako kompletní zdroj teorie nacionalismu.

Jak je v knize uvedeno, autor poukazuje na to, že nacionalismus vyvstává z modernizace, jejímž nejvýraznějším projevem je industrializace. Tento jev poukazuje na proměnu společnosti, a to tak, že industrializace způsobuje sociální mobilitu a poukazuje na jednotlivce toužící po úspěchu. Každý se chce prosadit, a aby toto bylo možné, je zde potřeba nového zdroje soudružnosti, kterým je nacionalismus. Nacionalismus tedy vychází z tehdejší situace a potřeb společnosti a nelze se od něj izolovat, jelikož se společnost už nikdy nevrátí k předmoderní loajalitě a společné národní identitě. Gellner tedy definoval nacionalismus „jako politický princip, který považuje národ za politickou jednotku. Vytváří neosobní anonymní společnost se samostatnými jednotlivci, kteří sdílejí kulturu, namísto předcházejících komplexních sociálních struktur propojených lidovými kulturami, které samy šířily“.³

Už zde naznačuje důležitost kultury, která byla odjakživa součástí lidského druhu. Gellner poukazuje na to, že prvky kultury zahrnují společné, nejen materiální, jmění nějaké skupiny – sdílené návyky, způsob slovního vyjadřování, přípravu a konzumaci jídla atd. **Kultura** je naučená a předává se mezi členy společenství, oproti tomu fakt, že lze „kulturu“ vůbec vytvářet, je dán geneticky. Tuto schopnost je možné mezi lidmi sdílet – je u všech lidí stejná, nicméně kulturní prvky mezi jednotlivými společenstvími jsou odlišné. Druhým velmi důležitým faktorem, který charakterizuje společenství, a bez něž by sdílení kultury nemělo smysl, je **organizace**. Každý jedinec hraje ve společnosti významnou roli, má svá práva a závazky, plní povinnosti. Organizace, stejně jako kultura, tvoří náplň sociálního života, avšak neznamenají totéž. Oba tyto faktory přispěly k definování termínu nacionalismu jako *politického principu, který z kulturní podobnosti činí fundamentální sociální pouto* (Gellner, 2003, s. 17). Tato definice jasně říká, že kultura neboli v tomto případě národ je jasně ohraničená skupina, do které mohou vstoupit pouze její členové. Pokud národní stát obsahuje více

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Gellner%27s_theory_of_nationalism

„nečlenů“, účel nacionalismu je zmařen. Národ je tedy tvořen sdílenou kulturou, která slouží jako jeho opěrný bod.⁴

1.2. Kultura a organizace, státy a nacionalismus

Aby se do vedení národního státu nedostali žádní nečlenové – cizinci, musel být centralizovaný – s vymezenými hranicemi a zároveň s institucionálním vedením (stát vedou jeho členové „národní“ kultury). V reakci na to Gellner hovoří o kultuře, organizaci a státu jako o důvodech, které zabraňovaly existenci nacionalismu v agrární společnosti. Na rozdíl od kultury a organizace se stát mohl zrodit jen v určitých společenstvích – v takových, která byla dostatečně vyspělá a vyjadřovala jeho potřebu (koncem 18. století se prokázal velký vliv nacionalismu, mimo jiné díky tomu, že se Evropa projevila jako skupina k nacionalismu tíhnoucí). Z toho vyplývá, že nacionalismus vznikl pouze tam, kde byl stát považován za samozřejmost a nutnost. Během přechodu k moderní společnosti došlo k proměně dvou zmíněných věčných entit (kultury a organizační moci), která již vznik nacionalismu umožňovala. V agrární společnosti byla u menšin kultura vysoká, v moderní společnosti pronikala kultura celým společenstvím.⁵

Jak již vyplývá, genealogii národa je možné hledat v požadavcích moderní doby, není dědictvím „předmoderních minulostí“. Gellner tvrdí, že národy nemají žádné předchůdce či původy, kromě těch, které jsou vyžadovány moderní společností. S těmito potřebami se lze setkat v médiích, na veřejnosti, ve vzdělané a specializované kultuře – „vysoké kultuře“, nejlépe v konkrétním jazyce, který umožňuje komunikaci bez předešlého kontextu. „Vysoká kultura“ je jediným stavebním kamenem pro moderní, mobilní a průmyslovou společnost a toto je jediný druh otevřené společnosti v dnešní době.⁶

⁴ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. 1. vyd. Překlad Hana Novotná, Petr Skalník. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, s. 17. ISBN 80-732-5023-3.

⁵ RÁKOSNÍK, Jakub. Ernest Gellner, Nacionalismus. *Časopis Národního muzea: Řada historická*. 2004, roč. 173, 1-4.

⁶ <http://gellnerpage.tripod.com/SmithLec.html>

Nicméně i v rámci vysoké kultury konkrétního státu může nastat situace, kdy se lidé nechtějí distancovat od ostatních kultur a naopak často žijí v takových skupinách, kde se prvky kultur překrývají a její členové to nevnímají jako důvod k odporu. V soužití tyto členy ani nenapadne, že tím nabourávají nějaký univerzální princip (nacionalismus). Nacionalisté si tento jev vysvětlují jako momentální dobu, kdy je věčně trvající nacionalismus neaktivní, jelikož národ tu byl odjakživa a je to věčná entita. Takto se vnímá i samotný nacionalismus – jako obecně platný a věčný princip. Z toho vyplývá, že by mělo být přirozené, aby lidé cítili nechuť k soužití s cizinci a k vládě těchto lidí s odlišnou kulturou. Člověk by měl sám sebe probudit k národní identitě – ochraňovat svou národní kulturu a svůj stát před vedením cizinců, kteří ho mohou znehodnotit.⁷

1.3. Krátké dějiny lidstva

Tato část se věnuje projevům nacionalismu v různých obdobích lidské společnosti. Jak již naznačila předchozí kapitola, v agrární společnosti byl vznik nacionalismu téměř nepředstavitelný. Aby bylo možné dopracovat se ke vzniku teorie nacionalismu, je potřeba nahlédnout do počátečních stádií společenství.

V jakých stádiích má ale člověk své kořeny? Gellner zmiňuje, že poprvé je bylo možné nalézt v tradiční společnosti, v níž se člověk stal člověkem díky svému společenskému statutu; další obdobím bylo osvícenství díky poznávání skrze rozum, a nakonec romantismus, který zmiňuje, že člověka tvoří jeho původ (kořeny). Právě tato myšlenka sympatizovala s nacionalismem. Lidé tíhnou po návratu ke své pravé identitě a na základě toho tvoří národní státy a politickou jednotu (jsou jednotní tím, že mají stejné kořeny). Člověk také hledá kořeny v rámci společenství, která utváří. Klíčovou roli v této problematice hrají organizace a kultura, nicméně v každém společenství jsou uchopovány odlišně, jak ukážou 3 základní stádia dějin lidstva. Zde jsou uvedena:

Lovecko-sběračská společnost

V tomto stádiu byl vznik nacionalismu prakticky nemožný. Jednalo se o malé skupiny lidí, které se prolínaly a kombinovaly s ostatními. Shlukování těchto skupin

⁷ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 19 - 28. ISBN 80-732-5023-3.

často vedlo k multikulturalismu (koexistenci různorodých sociokulturních skupin). V takových společnostech neexistovalo žádné státní řízení či propracovanější kultura, tudíž i možnost nadřazenosti jedné kultury nad ostatními.

Zemědělská společnost

V zemědělské společnosti byla situace opačná. Docházelo k prudkému nárůstu populace, což bylo způsobeno zejména možnostmi pěstování potravin a jejich následného uchování. Vývoj se ale rovněž promítl do dělby práce, organizace společnosti a vzniku nových profesí.

Tato společnost byla typická systémem donucování, který vedl k soudružnosti členů společenství, z čehož vyplývala pravidla legitimacy. Ti, kteří používali donucovací prostředky, byli ohraničeni a fungovali v hierarchickém systému. Hierarchická organizace spočívala v přísně oddělených vrstvách a v čím vyšší vrstvě se jedinci nacházeli, tím více drželi privilegií. Tato společnost byla hodnotově rovnostářská, nicméně zde fungovaly vnitřní diferenciaci (specifické vystupování, výslovnost, společenské postavení, atd.). Kultura zemědělské společnosti spočívala v posílení, sjednocení a ucelení hierarchického systému. Později se v této společnosti objevil náznak nacionalismu právě díky touze po kulturním sjednocení a byrokratické centralizaci.

Vědecko-průmyslová společnost

Vědecko-průmyslová společnost se projevuje ekonomickým růstem, což je jeden z principů politické legitimacy (druhým je nacionalismus), tedy posouzení přijatelnosti systému. Společnost se rozrůstá, čímž se zvyšuje i sociální mobilita, vzniká potřeba nových technologií a objevují se nové pracovní příležitosti. Je tedy očividné, že v takové společnosti je stabilní struktura nemožná. Společnost stratifikovaná se přeměnila ve společenství formálně-rovnostářské. Výraznými rysy této společnosti jsou také (mimo mobilitu) anonymita, roztříštěnost a změna povahy práce, která už není založena pouze na fyzické síle, jak tomu bylo v předešlém stádiu.⁸

⁸ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 29 - 40. ISBN 80-732-5023-3.

1.3.1. Liberalismus versus marxismus (teorie „tavícího kotle“)

V rámci formování nacionalismu v industriální společnosti sehrály důležitou roli dvě platformy, kterými se bude zabývat tato podkapitola, jak již napovídá její název. Co se liberalismu týče, Gellner shrnuje jeho hlavními myšlenky, kterými jsou individualismus a důraz na rozvoj trhu. Za pozitivní idey lze také považovat mezinárodní dělbu práce a sledování vlastních individuálních zájmů, které jsou v podstatě výhodou pro všechny – pro celek. Liberalismus tak utváří ideální prostředí k procitání nacionalismu jako sdružující síly, která navrátí celek právě těm jedincům sledujícím své individuální zájmy.

Na druhé straně marxismus považuje trh za střet zájmů a obecně ho vnímá negativně, jako iluzi. Trh je zaměřený jednostranně a pouze to vypadá, že funguje ve prospěch všech. Politická struktura rovněž nevzniká samovolně a je předpojatá. Zakládá si na podřízení se většině, z čehož vyplývá vznik internacionalismu. Představuje vizi o odstranění všech materiálních požitků a specifických kultur. (Dnes už je ale zřejmé, že tato teorie neplatí.) Nicméně o to více se v takovém prostředí mohou vyskytnout potřeby vzájemného propojení, které se stane silným a uceleným „bojovníkem“ proti nespravedlnosti a utlačování sociálně slabších.⁹

1.4. Stádia přeměny nacionalismu

Doposud bylo zmíněno, jak nacionalismus vzniká a jak se projevuje. Tato kapitola poskytne stručný přehled pěti stádií přeměny nacionalismu, které lze podle Gellnera nejlépe zpozorovat v kontextu střední a středovýchodní Evropy, kde si politická organizace zakládala na dynastiích, náboženstvích či teritoriálních institucích (nikoli v první řadě na jazyku a s ním spojené kultuře).

1. stádium: Vídeňské uspořádání

V roce 1815 proběhl Vídeňský kongres, na kterém jednaly evropské autority ohledně uspořádání Evropy po napoleonských válkách. Cílem bylo stabilizovat poměry a vrátit je zpět do předešlé podoby z roku 1789. Úprava měla zahrnovat otázku náboženství, zachovat tradiční instituce, podporovat celistvost a kontinuitu území. Autority sledovaly

⁹ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 47 - 52. ISBN 80-732-5023-3.

několik klíčových bodů, mezi které také patřila racionální správa vlastnictví, důraz na vzdělání, zavedení jednotného jazyka (jelikož se jednalo o říši, společným jazykem byla němčina, která vystřídalala do té doby univerzální latinu) a racionalizace státní správy. Účastníci konference ve Vídni kladli důraz na liberální protestantské etnosti, nicméně toto stádium nelze ještě zcela považovat za nacionalistické.¹⁰

2. stádium: Věk iredentismu

V tomto stádiu vešel nacionalismus více v povědomí, a to prvním povstáním během rebelie Řeků. Situace úplně nesouvisela s modernizací, jelikož ke střetu došlo na území dnešního Rumunska, kde Řekové žili jako menšina, a stáli mezi místními obyvateli a muslimskými vladaři, z čehož vyplývá, že je pravděpodobné, že neusilovali o jednotný moderní stát, nýbrž o návrat do starých dob – Byzancie. Ke střetům mezi těmito národy tedy nedocházelo pouze kvůli odlišným vírám, kultuře apod., ale především kvůli tomu, že tyto národy neměly absolutně nic společného (rebelové – křesťané versus muslimové), kromě boje o moc. V této situaci je tedy možné pozorovat objevení se nacionalismu. I když byl v roce 1815 opomíjen a ignorován, o století později roku 1914 došlo k jeho zakořenění a o čtyři roky déle hrál klíčovou roli v principu politické legitimacy.¹¹

3. stádium: Doba versailleská a wilsonovská

Už z názvu vyplývá, že se jedná zejména o stádium projevující se ve francouzském kontextu. Díky etnické různorodosti nelze tento princip aplikovat v Evropě východní. Toto stádium je považováno za nestabilní, jelikož slabší státy podléhaly novým říším, převzaly jejich problémy a objevující se nesouhlas byl pouze symbolický. S odporem neměly většinou ani šanci uspět a bylo by zbytečné se o to pokoušet.

4. stádium: Etnické čistky

V tomto stádiu je na etnika nahlíženo jako na synonymum kultury, politické jednoty a státu. Je mnoho způsobů, jak takové jednoty dosáhnout. Jedním z nich je např.

¹⁰ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 54 - 56. ISBN 80-732-5023-3.

¹¹ tamtéž, s. 57 - 60

zapomnění na různorodost svého kulturního původu (Ernest Renan¹²). Tento proces je ale dlouhodobý a postupný a bylo možné ho pozorovat převážně ve Francii. Druhým způsobem je naopak velmi rychlé sjednocení, a to v podobě etnické čistky, která proběhla např. v Jugoslávii. Zejména střední Evropa ve 40. letech je názornou ukázkou etnických čistek (války, rasismus, násilná migrace...). Další nepokoje tohoto rázu bylo možné zpozorovat také mezi Řeky a Turky ve 20. letech 19. století či později právě v Jugoslávii a SSSR.

5. stádium: Oslabení národního cítění

Oslabení národního cítění bylo na mnoha místech žádoucí. Jelikož je průmyslová společnost čím dál tím vyspělejší, uvádí do pohybu procesy oslabující etnické cítění. Takový pohyb je viditelný zejména v západní a částečně střední Evropě. Důležité je oslabení extremismu, o které se stará stabilní a bohatá vláda očekávající obecný růst. Lidé, kteří nějakým způsobem mohou či nemusí mít etnické předsudky, nedávají své předpojetí najevo, jelikož nechtějí přijít o bezpečí a pohodlí a tím se brání násilnému konfliktu.

Pokud přijde pád autority, obnovení sociální soudružnosti může zajistit etnické hnutí, které se velmi rychle zorganizuje. Předmětem etnického hnutí je na prvním místě území (země a půda jsou pro etnika nejdůležitějšími symboly). Po roce 1945 nastala změna vnímání území, jelikož už nebyla tak důležitá samotná rozloha území, jako spíše rychlost, kterou se toto území rozšiřovalo.¹³

1.5. Sňatek státu a kultury

Nacionalismus prošel vývojovými stádii a proměnami, na něž měly vliv události moderních dějin. Tato kapitola se bude zabývat tím, jak do nacionalismu vstupují prvky kultury v kontextu Evropy. Jelikož se různorodost kultur lišila podle

¹² E. Renan byl francouzský filosof, spisovatel, religionista, historik a jazykovědec. Podle něj je podstatným prvkem národa to, že jeho příslušníci mají mnoho společného, ale musí také společně mnoho věcí zapomenout – narážka na Bartolomějskou noc.
(<https://www.databazeknih.cz/zivotopis/ernest-renan-31607>)

¹³ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 60 - 66. ISBN 80-732-5023-3.

konkrétních částí evropského kontinentu a časového zařazení, rozdělil Gellner Evropu do čtyř hlavních částí – pásem.

První pásmo mapuje Atlantský oceán a je charakteristické jakýmsi vztahem kultury a státu, který vznikl ještě předtím, než se uvažovalo o projevech nacionalismu. Toto pásmo bylo poměrně kulturně-jazykově vyspělé, z čehož vyplývá, že nacionalismus vycházel z historického kontextu a nemusel být vynucován, i když existoval pouze v minimálním měřítku. Pokud se přesuneme do **pásma druhého**, pohybujeme se ve slabším beznárodním regionu východně od přímoří, který je náchylný k nacionalismu. Jedná se o oblast bývalé Svaté říše římské, tedy bohatou kulturu s četným jazykovým vybavením, ale také s potřebou jednotné úpravy pravopisu. Tato oblast je politicky roztržštěná a postrádá stát. Italský a německý nacionalismus pak nabídl těmto rozvinutým kulturám, postrádajícím ochránce (stát), pomoc v podobě sjednocení. Ve **třetím pásmu** se posouváme více na východ a liberální nacionalismus nahrazuje nacionalismus radikální a násilný. Oblasti třetího pásma postrádaly jednotnou kulturu a stát, což způsobovaly kulturní a jazykové rozdíly. Byly zde sice zastoupeny vyšší kultury, nicméně bylo velmi náročné se v nich zorientovat (nejasné, co je jazyk a co dialekt). Ve **čtvrtém pásmu** pak byla situace ještě horší. Dlouhodobě se zde rozkládalo mnoho zemí, ve kterých vládl bolševismus. Po válce bylo ve Vídni rozhodnuto, že se Evropa rozdělí do tří impérií. V těchto zemích se nevyskytovaly potíže s potlačením nacionalismu, a tudíž pro ně nepředstavoval žádnou hrozbu. Ke změně došlo, když díky studené válce nastala v ekonomické sféře krize, ze které nacionalismus těžil. Například, sovětské impérium nejprve neprojevovalo výraznější známky nacionalismu. Rusové ale postupně začali vyjadřovat nesouhlas se situací svého národa, jelikož postrádali určité výhody, na rozdíl od jiných zemí východního bloku, které měly privilegií více (jako např. Ukrajina, Gruzie atd.).¹⁴

1.5.1. Muslimský fundamentalismus a arabský nacionalismus

I když se Gellner primárně zaměřoval na vývojová stádia nacionalismu v Evropě, neopomenul také zcela odlišný přístup v muslimských zemích. Muslimské národy lze zařadit do pátého pásma – do oblasti mimo evropský kontinent. V tomto

¹⁴ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 67 - 75. ISBN 80-732-5023-3.

prostředí je postavení člověka vymezeno národem představujícím uzavřenou skupinu s vlastním sociálním a ekonomickým řádem.

Ve 20. století začala probíhat hnutí, která šířila reformy v islámu. Jejich cílem bylo jakési vyrovnání se západnímu světu pomocí návratu k tradičnímu uchopení společnosti – ke *kořenům*. Zdrojem tradiční společnosti neměl ale být prostý lid z venkova, nýbrž tradiční (původní) islám, tedy zjevení a víra. Prostý lid totiž islámu nerozuměl, nebyl dostatečně vzdělaný a naopak snižoval jeho úroveň. Reforma měla přinést vysokou kulturu prostřednictvím víry ve vyšší sílu. Z dnešního pohledu týkajícího se průmyslového a předprůmyslového vývoje arabské společnosti lze říci, že nacionalismus v arabském světě zřetelně působil jako dynamická revoluční tendence. Otevíral cesty k moci fundamentalistickým intelektuálům a bojovným dobrodruhům. „Je otázka, zda v Evropě dynamické národovectví už překročilo vrchol svého vlivu, nebo zda evropští nacionalisté v budoucnosti opět zatnou čepel do cizího i vlastního masa.“¹⁵

1.5.2. Co ovlivnilo vznik nacionalismu

V předešlých kapitolách bylo uvedeno, jak se nacionalismus projevoval v různých končinách či kulturách. Tato stručná podkapitola obecně uvede prvotní impulzy pro vznik nacionalismu a jeho rozšíření v určitých oblastech. Projevy nacionalismu bylo *de facto* možné pozorovat pouze v jednom ze zmíněných stádií, o kterých pojednává předešlá kapitola. Jeho vznik byl ovlivněn mnoha různými faktory.

Jeden z nich představovaly socioekonomické podmínky. Byl zde značný počet ekonomických problémů, jako je celková chudoba, příchod přistěhovalců, kteří hledali lepší životní podmínky, či výstavba průmyslových center bez mravní infrastruktury. To vše přinesla industrializace spojená se zánikem tradičního žití. Dalšími problematickými oblastmi byly kulturní a organizační tradice. Na některých územích se často setkávaly odlišné komunity, které si vynucovaly dodržování zákonů a pravomocí svými vlastními prostředky. Vztahy těchto komunit na území slabého státu přinášely rizika a zvyšovaly pravděpodobnost násilí (např. nepokoje v Jugoslávii). I ideologické faktory hrály důležitou roli v projevech nacionalismu. Země pociťovaly „potřebu“

¹⁵ ŠVANDA, Pavel. Úděl a výzva nacionalismu. *Revue politika: politika – společnost – kultura*. 2003, 1(14), 11-12, s. 12.

ideologie – nacionalismu a byly k ní náchylné. Typickým příkladem je Německo či Itálie.¹⁶

1.6. Víra a kultura

Víra v historii nacionalismu sehrála důležitou roli, i když to na první pohled nebylo zřejmé. Gellner se opakovaně zmiňoval o potřebě morálních zásad či hodnot a v rámci kultury byla tím, co utvářelo pospolitost v dané skupině. Nejednalo se pouze o modlení se k Bohu, nýbrž o byrokratizaci a tzv. náboženství *protestantského typu*. Byrokratizace znamenala svěření moci do rukou úředníků, kteří byli vysláni z centra a mluvili mezi sebou i se samotným centrem stejným jazykem. Znakem úspěšné byrokratizace bylo sjednocení používaného jazyka, kterým následně hovořili i ostatní, včetně nižších vrstev. Náboženství se začalo zaměřovat na formální stránku, což přimělo své vyznavače číst, psát a chápat dogmata (nešlo už pouze o dobré skutky), aby chápali obsah své víry. Z toho tedy vyplývá, že se lidé více vzdělávali, zvýšila se jejich gramotnost a vyzdvihla se kvalita jazyka stejně tak jako kultury. To vše posílilo víru, to vše upevnilo národ. Na rozdíl od nacionalismu, tento proces proběhl nenásilnou cestou a pozdvihl tvorbu národního celku, čehož nacionalismus využívá (nikoli protože si váží víry, ale jelikož podporuje komunitu).¹⁷

Konfesionální hledisko (společné vyznávání víry) fungovalo jako spolehlivý identifikátor, který diferencoval „naši skupinu“ od cizí. S nahlédnutím do hloubky je to ale mnohem složitější, jelikož se časem vyvíjí a mění význam. Náboženství bylo součástí definice národní podstaty a příslušnosti a vytvářelo národní kontinuitu. Nicméně s příchodem moderní doby už nebylo vyznání tou nejvyšší kolektivní hodnotou, tou se stal samotný národ.¹⁸

¹⁶ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 77 - 80. ISBN 80-732-5023-3.

¹⁷ tamtéž s. 95 - 98

¹⁸ ŘEZNÍK, Miloš. *Formování moderního národa: Evropské "dlouhé" 19. století*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2003, s. 150. ISBN 8072544063.

1.7. Nacionalismus jako historický výplod nebo výtvar nové doby?

Touto otázkou se Gellner dostává do jádra mnoha sporů, které dělí teoretiky na dva proudy. Většina z nich zastává názor, že nacionalismus vychází ze starobylosti národa a národních postojů. Druhá skupina – kreacionisté – tvrdí, že se vyvíjel v průběhu několika staletí (tedy, že vznikl pomocí nějaké vyšší síly). Ernest Gellner se, jak již víme, přiklání ke stanovisku druhému a považuje nacionalismus za moderní jev.

I když vznik nacionalismu je řazen do moderní doby, neznamená to, že vše vzniká úplně od počátku, nanovo. Naopak, nacionalismus a kultura jsou věčné, jen se změnil jejich původní význam. Díky těmto stanoviskům se do sporu dostávají primordialisté a modernisté. První strana tvrdí, že národy nejsou fenoménem moderní doby a věří v jejich starobylý základ. Jejich oponenti zastávají názor, že starobylost národa je pouze mylný dojem nebo nemá žádný smysl. Tento spor spočívá v kontinuitě, jelikož kultura se předává mezi časovými horizonty a na základě těchto přesunů mění svou podobu. Pro každý národ je osobitá a tudíž má v každém etniku svou realizaci, z čehož lze odvodit, že tyto kultury mezi sebou svádějí jakýsi boj – „soupeřící“ nacionalismy. V moderní době je nutné pro nahlédnutí do problematiky nacionalismu pátrat po jedinečnostech, nikoli po společných prvcích z minulosti.

V návaznosti na zmíněné, můžeme národy rozdělit do tří skupin podle toho, kdy a jakým způsobem se u nich objevilo povědomí o národu, Gellnerem označováno jako „pupek národa“, a vysoká kultura. Za prvé: nefalšované a starobylé pupky; za druhé: země, které si nechaly pupky vypěstovat propagandou, jako např. Česká republika; za třetí: země úplně postrádající pupek, např. Estonsko. Podle Gellnera je nejrozsáhlejší druhý typ.¹⁹

„Pupek“ je termín z antropologie a vyvolává diskuzi mezi kreacionisty (podle kterých je člověk stvořen Bohem) a evolucionisty (Darwin, evoluční vývoj člověka). Gellner používá tyto teorie ve svém pojetí nacionalismu (pokud národy vznikly v moderní době, nemohou mít pupek), oproti tomu primordialisté tvrdí, že národy pupek musí mít a je vyvozován z předchozích staletí své „spící“ existence.²⁰ Mnoho národů se

¹⁹ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 111 - 118. ISBN 80-732-5023-3.

²⁰ RÁKOSNÍK, Jakub. Ernest Gellner, Nacionalismus. *Časopis Národního muzea: Řada historická*. 2004, roč. 173, 1-4.

staví k tomu, že mají své pupky, poněkud skepticky. Nicméně věří ve skutečnost situace, která jim pupky dala a která jejich pupky symbolizuje. Obecně se tedy přiklání k názoru, že mají společné rodiče a že tito rodiče jsou důležití, a dokonce nezbytní v jejich současné situaci.²¹

1.7.1. Český nacionalismus

V souvislosti s národním uvědoměním se nabízí, aby se Gellner vzhledem k tomu, z jakého prostředí pochází, věnoval také nacionalismu v českém kontextu. Ještě ve středověku byly Čechy poměrně politicky vyspělou zemí. V 17. století ale došlo k oslabování českého etnika, které mělo vlastní vysokou kulturu. Jelikož se během působení habsburské monarchie hovořilo českým jazykem pouze na venkově, čeština byla považována spíše za dialekt. Návrat do povědomí české kultury nastal až s průmyslovou revolucí, kdy se zvýšila mobilita obyvatel a tím se i více šířila čeština.

Velmi výraznou postavou, která zasáhla do českého nacionalismu, byl Tomáš Garrigue Masaryk. Na mezinárodních jednáních a setkáních šířil povědomí o českém národu a posílil tak vnitřní identitu národa, podporoval rovněž demokracii a liberální přístup. T. G. Masaryk byl internacionalistou, hledal cesty k šíření demokracie a nezávislosti národa a velmi často hovořil o husitském období jako o prvotních a velmi důležitých projevech demokracie a rovnosti, které měly posílit český národ. Všemi těmito myšlenkami vytvořil T. G. Masaryk českému národu jeho pupek. Náзор o národním pupku se však setkal s kritikou. Jednou z nejvýraznějších opozičních postav byl český (fenomenologický) filozof Jan Patočka, který shromáždil teze proti Masarykově teorii a jeho národní pupek odmítá. Nesouhlasil s tvrzením, že pupek vznikl již za doby husitů a má kontinuitu do moderní doby. Čechy totiž nejsou tak silným národem, aby si toto postavení udrželi, a tudíž jako národ s vlastním vědomím musely vzniknout později.²²

²¹ <http://gellnerpage.tripod.com/SmithLec.html>

²² GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 118 - 123. ISBN 80-732-5023-3.

1.8. Kritika Gellnerovy teorie

Nebyl to pouze T. G. Masaryk, kdo byl kritizován. Kritice své teorie musel čelit i E. Gellner za, podle některých oponentů, mnohdy neopodstatněné skutečnosti, kterými se ve své práci zabýval velmi povrchně či nikoli. Lze provést stručný výčet bodů, které autorova teorie opomíjí.

Gellnerův nacionalismus je příliš funkcionalistický, jako kdyby nemohla společnost fungovat bez něj. Nacionalismus je totiž vázán na moderní společnost, která je synonymem pro komercializaci, modernizaci či industrializaci, a autor podle kritiků právě mezi industrializací a nacionalismem vytváří jakýsi „nesprávný“ vztah. Industrializaci přikládá až příliš velkou váhu, jelikož má představovat „genesis“ nacionalismu.²³ Dalším bodem kritiky byla národní hnutí. Nemohla existovat dřív, než byla společnost definovaná industrializací? Nebylo možné se setkat s nacionalismem již v 16. století? Gellner nepočítá s nacionalismem v neprůmyslových společnostech, stejně jako s „oživením“ nacionalismu v post průmyslových společnostech. Otázkou rovněž zůstává, kde vzniká urputnost, kterou nacionalismus vytváří, a co je tím důvodem, který by měl každého přimět bojovat a zemřít za svou zemi. Gellner se ani příliš nezabýval rolí války jako podpůrného nástroje kulturního sjednocení a nacionalismu, nebo vztahem mezi militarismem a povinným vzděláváním. V neposlední řadě je nacionalismus srovnáván s technologickým determinismem (médiá doby určují mentalitu osob), jelikož nevyžaduje pohled jednotlivců. I když tyto všechny otázky stále nejsou osvětleny, Gellnerova teorie nacionalismu přinesla mnoho užitečných poznatků a stala se základem pro ostatní badatele.²⁴

1.9. Shrnutí Gellnerovy teorie

V závěru kapitoly týkající se Gellnerovy teorie nacionalismu, nabízí tato část shrnutí nejdůležitějších poznatků. Pro přehlednost a zestručnění lze využít seznam hlavních znaků Gellnerova nacionalismu, který sepsal norský antropolog T. H. Eriksen (1962, Oslo).

²³ HALL, John A. *The state of the nation: Ernest Gellner and the theory of nationalism*. New York: Cambridge University Press, 1998, s. 78. ISBN 0521633249.

²⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Gellner%27s_theory_of_nationalism

Tyto znaky jsou:

- Sdílený formální vzdělávací systém
- Kulturní homogenizace a „sociální entropie“ (do jaké míry je společnost neuspořádaná)
- centrální monitoring politiky a byrokratická kontrola
- Lingvistická standardizace
- Identifikace národa jako abstraktní komunity
- Kulturní podobnost jako základ pro politickou legitimitu
- Anonymita, jednotlivé sociální vztahy²⁵

Z Gellnerovy teorie nacionalismu jako výplodu moderní doby také vyplývají určité dopady, které stojí za připomenutí. Došlo k postupným změnám v rámci politických systémů a pře-nastavení společnosti – neznámí lidé mezi sebou začínají komunikovat, což dříve nebylo tak běžné, dosahují vyššího vzdělání, či méně pracují manuálně. Gellner také hovoří o regionalismu, pro nějž používá termín kantonizace. (*„Jedná se o představu, že se na jedné straně pohybujeme směrem k universální struktuře, ale současně se v každodenním životě vytvářejí stále novější odnože a útvary. Je to jisté obohacení, obohacení, které by mělo být akceptováno.“*²⁶) Územní jednotky mají tendenci zvětšovat svou plochu a rozšiřovat nezávislost a samostatnost svého národa.

Takových dopadů bylo mnohem více a sám Gellner si uvědomuje i ty negativní... Ve své práci vyjadřuje touhu po potlačení negativních důsledků nacionalismu – deterritorializaci nacionalismu a kulturní pluralismus. Nacionalismus přinesl mnoho drastických okamžiků a utrpení, čehož mohou být příkladem etnické konflikty a rozbroje, které nikdy nepodporovaly poklidné žití. Nicméně i přes tyto negativní skutečnosti nelze popřít fakt, že nacionalismus je požadavkem modernizace a ovlivňuje jednotlivce, stejně jako jejich životní styl v moderní době.²⁷

²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Gellner%27s_theory_of_nationalism

²⁶ Forum 2000. In: MUSIL, Jiří. *Odpolední zasedání 14. října* [online]. 2004 [cit. 2014-11-09]. Dostupné z: <http://www.forum2000.cz/cz/projekty/konference-forum-2000/1998/prepisy/odpoledni-zasedani-14-rijna/>

²⁷ GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. 1. vyd. Překlad Hana Novotná, Petr Skalník. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 133 s. ISBN 80-732-5023-3.

2. Benedict Anderson (1936 - 2015)

Benedict Anderson se narodil v Kunmingu, v Číně, odkud se o tři roky později jeho rodina odstěhovala do Kalifornie. V roce 1957 získal B. Anderson bakalářský titul z klasického umění na Univerzitě v Cambridgi a později dosáhl Ph.D. na Cornellově univerzitě, kde studoval dějiny moderní Indonésie.²⁸ Na Cornellově univerzitě v New Yorku Anderson vyučoval mezinárodní studia a stal se významným teoretikem a profesorem. Do povědomí se dostal díky knize *Představy společenství*, která poprvé vyšla v roce 1983. „V této knize studoval mechanismy konstrukce identity národa. Národ vidí jako "imaginární společenství", složitě konstruované různými politickými technikami. Nacionalismus pak považuje za hegemonní, ústřední ideologii modernity, která není zdaleka na ústupu, právě naopak. Známe je jeho srovnání klasického evropského nacionalismu a nacionalismu vzniklého v amerických koloniích, na severu i na jihu.“²⁹

2.1. Úvod do Andersonovy teorie

Následující podkapitoly zmapují Andersonovu teorii nacionalismu, již uvedl ve svém klíčovém díle *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Poskytnou definici národa a kořeny nacionalismu, stejně jako vymezí pojem samotné ideologie v dynastickém či náboženském společenství. Popíše rovněž, jak mocný je vliv jazyka a tisku na utváření národního vědomí, a pohled na „nové“ a „staré“. V neposlední řadě se budou zabývat vznikem nejen nacionalismu, nýbrž také rasismu. V závěru kapitoly bude shrnutí nejdůležitějších poznatků autorovy teorie.

2.2. Definice národa

Kapitola *Definice národa* vymezuje národy, které jsou podle B. Andersona tvořeny suverénními imaginárními útvary vytvořenými výchovou, masovými médii a procesem politické socializace. Anderson nazývá národy *imagined communities*. Právě

²⁸ Benedict Anderson. *Goodreads* [online]. 2014 [cit. 2014-11-11]. Dostupné z: http://www.goodreads.com/author/show/5847920.Benedict_Anderson

²⁹ Benedict Anderson. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): WikimediaFoundation, 2013 [cit. 2014-11-11]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Benedict_Anderson

představivost vytváří národ se svými hranicemi a suverénním společenstvím, což mu dává svobodu (myšlenka osvícenství). Za jeho hranicemi existují národy další, jež mají své vlastní nacionalistické myšlenky; nacionalisté však netouží po propojení všech národů a po jejich integraci se svým národem. I když by se zdálo, že na národ lze nahlížet jako na komunitu *půdy a krve*³⁰, národ jako takový není tvořen žádným zakořeněným příběhem, nýbrž je fenoménem teprve nedávným. Společná představa národa tedy vychází z myslí učenců ruku v ruce s rozvojem kapitalismu a komunikačních technologií.³¹

Tyto „technické“ svobodné národy se odpoutaly od náboženství – vlivem sekularismu – které bylo v průběhu středověku dominantní autoritou (a když mají věřit v Boha, tak tato víra musí probíhat bezprostředně – přímo). Právě v tomto období byl vytvořen prostor pro vznik nacionalismu, který Anderson datoval do 18. století. Do této doby lidé hledali útěchu právě v náboženství, které jim dodávalo pocit bezpečí a integrace, nýbrž sekularizace tuto roli zcela změnila. Volně lze říci, že nacionalismus nahradil náboženství. Národní myšlenka se vyvinula ze dvou vyspělých kulturních systémů, z čehož prvním bylo již zmíněné náboženské společenství a druhým dynastická říše. Oba systémy představovaly stejnou funkci, kterou nacionalismus převzal.³²

2.2.1. Náboženská společenství a dynastická říše

Je zřejmé, že náboženství není jen jedno, náboženství jsou odlišná a jejich vyznavači jsou také různí, s odlišnými národnostmi. Náboženství jako společenství nemělo a nemá žádný univerzální společný posvátný jazyk, nýbrž používá systém znaků, které nesou určité významy. Těmto znakům už rozuměl každý, přesněji řečeno každý jim rozuměl, i když si lidé nerozuměli mezi sebou. Z toho vyplývá potřeba sdíleného nástroje – jazyka. Zádrhelem bylo ale šíření jazyka mezi nevzdělanými jedinci

³⁰ Národ jako komunita „půdy a krve“ je propojen společným původem – krví - a obývá společný prostor – půda – na kterém se rozvíjí a o který je nutné pečovat.
(BALCAROVÁ, Jitka. *"Jeden za všechny, všichni za jednoho!" : Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření "sudetoněmecké identity"*. Praha: Karolinum, 2013, s. 354. ISBN 978-80-246-2234-7.)

³¹ FIALA, Jaroslav. Národ jako představa. *Respekt*. 2009, roč. 20, 15-26.

³² ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 26 – 28. ISBN 978-802-4614-908.

a jejich vyjadřování. Tito jedinci přiřazovali jazyku nesprávnou podobu a snižovali jeho úroveň. Jazyk se tak stal pomyslným dělítkem ve společnosti spíše horizontálně než geograficky. (Posvátným jazykem byla latina, jejíž vliv byl postupem času zeslaben, až vymizela úplně, stejně jako došlo k ukončení procesů pluralizace a teritorializace.³³)

Odlišně fungovala dynastická společnost. Zásadu dynastické říše představovalo vedení státu z centra – ze středu, kterým ve většině případů bylo království. Monarchie držela pomyslný vrchol a ostatní obyvatelé byli poddanými. Centra rozhodovala o rozšiřování svého území a nejčastějším způsobem bylo válčení a následně uzavírání sňatků s příslušníky národů, které měly odlišné hierarchické postavení. Znamená to, že zde žili obyvatelé uspořádaní podle obecného principu vertikality. Postavení královského rodu bylo dáno prolínáním ras (a mohlo se tak dostat na vyšší položku hierarchického žebříčku). V 18. století však *trend* sakrální monarchie upadl.³⁴

2.3. Způsoby chápání času a vznik národa

Tato část pojednává o změnách vnímání času v souvislosti s pojetím a vznikem národa. V průběhu středověku se chápání času mění a v podstatě mizí kulturní systémy, což je způsobeno celkovou změnou myšlení. Středověké pojetí času jako simultánní veličiny je nahrazeno *homogenním, prázdným časem* (W. Benjamin), který simultánní čas prolíná a prochází jím. Jinými slovy řečeno, čas už je možné měřit hodinami a dny lze sledovat za pomoci kalendáře. S touto myšlenkou souvisí i analogie ideje státu. Neznámí lidé se pohybují – „plynou“ ve stejném čase, v němž vykonávají své aktivity, ale většina z nich se nikdy nepotká.

Obecně vzato lze hovořit o dlouhodobých procesech, které přinesly zásadní změny ve společnosti. V souvislosti se vznikem národa je pak nutné zmínit vymizení třech kulturních koncepcí, které se o něj zasloužily. Za prvé šlo o vymizení myšlenky, že nějaký konkrétní jazyk nabízí privilegovaný přístup k ontologické pravdě, a zároveň je integračním nástrojem – tímto jazykem byla v západním kulturním kontextu od antiky latina. Za druhé se začala rozpadat tradiční politická legitimita, podle níž stál ve

³³ ANDERSON, Benedict R. *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 28 – 34. ISBN 978-802-4614-908.

³⁴ tamtéž s. 35 – 37

středu společnosti panovník, který se odlišoval od ostatních svým božským posvěcením, a tudíž neexistovala rovnost a suverenita lidu. Za třetí došlo k rozštěpení kosmologie a historie, a tedy k novému pojetí časovosti. Jednotná společenství se rozpadala, stejně jako moc a čas, a nacionalismus byl vítaným nástrojem, který by je znovu smysluplně propojil.³⁵

2.4. Zdroje národního vědomí

Nějakým způsobem vznikala národ a nějakým způsobem muselo vznikat národní vědomí. V tomto kontextu je považován za obecný zdroj národního vědomí kapitalismus, který podpořil šíření knihtisku, jemuž se bude celá tato kapitola věnovat. Zpočátku byly knihy tištěny pouze v sofistikované latině, takže mohly být k dispozici pouze dvojjazyčným čtenářům. Tito čtenáři patřili k vyšší sociální vrstvě, jelikož ovládali také jiný jazyk než pouze mateřský. Z toho rovněž vyplývá, že knihy byly zaměřené na odbornou tematiku nebo ve většině případů na náboženství. Čím více lidé četli, tím byli vzdělanější. Obrat nastal až v době ekonomické krize v Evropě v průběhu 17. století, kdy se knihy začaly produkovat velmi lacině, a tudíž se staly dostupnějšími. Když se pak začaly tisknout i v jazyce mateřském, mohli je číst skoro všichni.

Právě knihtisk představoval jeden ze tří prvků národního vědomí, které byly podpěrnými sloupy kapitalismu. Díky technologii tisku se také umocnil vliv reformace. V minulých dobách docházelo např. k vítězstvím ve válkách kvůli propracovaným vnitřním systémům (například Řím), v pozdější době vítězilo rychle se šířící slovo, což názorně předvedl, mimo jiné autor bestsellerů, Martin Luther.³⁶ Dále kapitalismu jistě prospěla proměna latiny v původní *ciceronskou*, čímž došlo k odpoutání od latiny církevní a v podstatě každodenní. Třetím prvkem byla expanze lokálních jazyků, která probíhala nerovnoměrně a pomalu v závislosti na vysoce postavených monarších, kteří je rozšiřovali. Jazyky považovali za nástroj správní centralizace. Autority, které spravovaly území, používaly administrativní jazyky, které dokonce předcházely jazyk

³⁵ RÁKOSNÍK, Jakub. Anderson, Benedict Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu 2. In: *Iliteratura* [online]. 2009 [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/24131/anderson-benedict-predstavy-spolecenstvi-uvahy-o-puvodu-a-sireni-nacionalismu-2>

³⁶ Mezi lety 1518-1525 tvořila jeho díla až třetinu všech tištěných knih v německém jazyce. Tato událost přispěla k rozšíření čtenářských obcí (kde četli i obchodníci a ženy, kteří neuměli latinsky), což přineslo otřes církví, jelikož se přestávaly číst knihy s náboženskou tematikou a upadal její celkový zájem.

náboženský, a staly se neúmyslným faktorem narušování náboženského společenství. Úředníci totiž nesměřovali k tomu, aby administrativním jazykem mluvila i spodina; měl mít pouze praktické účely. Rozšiřováním působnosti těchto jazyků tak vznikla konkurence latině.

Kromě toho přinesla technologie tisku jazykovou stabilitu, jelikož kniha nese určitou podobu a může být používána opakovaně v různých časových obdobích. Tím se zpomalil vývoj jazyka a stal se tak srozumitelnějším, jelikož se neustále neměnil. Ustálení tištěné formy jazyka byl postupný a necílený proces. Pokud je takto přeformovaný jazyk už vzniklý, mohl fungovat jako vzor pro užívání a napodobování. Takové napodobování či zřejmé přejaté vzory pak bylo možné pozorovat u později se rozvíjejících evropských nacionalistických hnutí (typická pro ně byla také tištěná podoba jazyka). Je ale třeba zdůraznit, že jeden tištěný jazyk neznamenal jeden národní stát. Příkladem může být španělština v Americe či anglosaské jazykové rodiny.³⁷

2.5. Staré jazyky, nové vzory

Tato kapitola poukáže na postupnou změnu vnímání evropského kontinentu jako jediného existujícího a správného, a také na jeho stále výraznější nacionalistické projevy zejména z hlediska jazyka.

Během 18. století se kompletně změnil pohled na Evropu jako jedinou možnou civilizaci a normu. Došlo totiž k objevům mnoha jiných společenství, která byla mimo evropský dosah, například v jihovýchodní Asii. Vyvinula se tak myšlenka lidského pluralismu, který poukazoval na odlišné možnosti vnímání světa či nová náboženství, mezi něž nepatřilo křesťanství. O těchto civilizacích vznikala kvanta teorií, které ale byly spíše jen jakýmsi představami a podávaly velmi zkreslený obraz. Až následně osvícenci, jako byli např. Montesquieu, Voltaire, Vico či Rousseau, začali o Evropě uvažovat právě jako o jedné z mnoha civilizací, která nemusela být tou jedinou správnou a nejvyspělejší.

Obrat nastal samozřejmě i v jazyce. Cestovatelé – mořeplavci, obchodníci nebo vojáci – si začali psát poznámky týkající se nových jazyků, které pro ně byly doposud

³⁷ ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 53 – 62. ISBN 978-802-4614-908.

neznámé, a sepisovali je do seznamů, z nichž vytvořili jednoduché slovníky. Jejich práce byly zatím jen na nízké úrovni a vědeckého srovnání se písemnosti mohly dočkat až ve druhé polovině 19. století. Úspěchů se ale dočkaly jednojazyčné, občas dvojjazyčné slovníky, které sepisovali intelektuálové, a zároveň tak vytvářeli národní bohatství. Zkoumali místní a posvátné jazyky, již dosahující stejné úrovně, a tudíž je mohli porovnávat.

Čtenáři těchto knih byli většinou studenti vysokých škol, z čehož lze usoudit, že rozvoj škol a univerzit byl zároveň rozvojem nacionalismu, a také místem, kde se nejvíce projevoval. Učenci své aktivity prezentovali na trhu, kde se jejich tištěná slova šířila dál do čtenářských rodin (už nečetl pouze otec, ale také jeho žena i děti). Mezi „čtenářské vrstvy“ patřili lidé, kteří působili v nějakém směru jako autority, ale následně i vrstva střední (obchodníci, úředníci atd.). Obecně se začala rovnoměrně rozšiřovat byrokratická střední vrstva, na druhou stranu ve vztahu ke kapitalismu místních jazyků, expanze obchodní a průmyslové střední vrstvy byla nerovnoměrná. Nicméně vládnoucí vrstvy tvořily jednotu i mimo rámec jazyka, a to na základě společných zájmů, příbuzenství či přátelství. Fungovala mezi nimi soudružnost jak v konkrétní realitě, tak pouze v představách. Příkladem jsou továrníci, kteří se nikdy nemuseli potkat, nicméně o sobě věděli a díky tištěnému jazyku si vytvářeli představu o existenci podobných lidí, jako byli oni sami. Stejně tak to bylo s měšťany, kteří tvořili jednotné společenství – soudržně – na základě společných představ.³⁸

2.6. Poslední vlna nacionalismu

Kapitola *Poslední vlna nacionalismu* popisuje jeden z posledních proudů změn, které se díky nacionalismu a dalším významným událostem udály. Dále se zaměřuje na znaky koloniálního nacionalismu a v závěrečném shrnutí podává výčet důležitých poznatků z celé kapitoly.

Po první světové válce došlo k mnoha změnám. Vymizely dynastie, Berlínský kongres byl nahrazen Společností národů, ve které participují i neevropské země, a národní státy se staly uzákoněnými jednotkami. Po druhé světové válce nastal jejich boom. Státy vzniklé po válce – často mimo evropský kontext – přejímaly evropské

³⁸ ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 81 – 96. ISBN 978-802-4614-908.

jazyky stejně, jako čerpaly ze zkušeností Ameriky a Evropy. Tyto jazyky byly dědictvím oficiálního nacionalismu, tedy ideologie obhajující politické strategie a udržující dynastické uspořádání.

2.6.1. Koloniální nacionalismus

Koloniální nacionalismus vycházel ze starých koloniálních národních hnutí. Znamenalo to, že jeden národ odpovídal jednomu konkrétnímu nacionalismu a tvořil imperiální správní jednotku. Každý příslušník tohoto národa měl určité možnosti vyplývající právě z jeho příslušnosti k tomuto národu a netušil, že existují i jiné příležitosti, dokud se nesetkal s lidmi z jiného prostředí.

Během 19. století lidé stále více hledali tyto možnosti a příležitosti. Vlna se projevovala nárůstem fyzické mobility díky kapitalismu, jež přinesl rozvoj různých druhů dopravních prostředků. Dále také imperiální rusifikací – kvůli rozlehlosti impéria už nebyla potřeba metropolitních úředníků, ale vznikla potřeba dvojjazyčných byrokratů, kteří dělali *tlumočníky* mezi národy metropolitními a koloniálními; a rovněž už měli i jiné funkce a kompetence než klasičtí úředníci. Třetím projevem byl moderní styl vzdělávání, který se linul už i z jiných organizací – náboženských či světských, a celkově se zvyšovala úroveň vzdělávání. Vzdělávací systém byl stmelovacím nástrojem a podnětem koloniálního nacionalismu. V koloniích byli vzdělaní lidé označováni jako *mládež* neboli mladá inteligence, která tvořila první vlnu mladých vzdělaných lidí, jež se odlišovala od svých rodičů či ostatních vrstevníků právě svým znalostním bohatstvím.

Poslední projevy národního hnutí bylo možné pozorovat v koloniálních oblastech (Afrika, Asie...), které vznikly jako reakce na globální imperialismus. Tato situace podpořila industriální kapitalismus, v rámci kterého došlo k expanzi tištěného jazyka a národních hnutí díky uvědomování si společného národního vědomí právě skrze tištěný jazyk. Bilingvní inteligence mohla během 20. století převzít vzory nacionalistických myšlenek i z jiných kontextů (např. USA). Tyto vzory si učenci různě upravovali, přetvářeli a přizpůsobovali tak, aby byly aplikovatelné v jejich prostředí. Dobrým nástrojem byl k tomu kapitalismus, který pomohl k šíření tištěného slova

a podpořil tak národní představy společenství – mezi lidmi vzdělanými i negramotnými.³⁹

2.7. Vlastenectví, rasismus a jazyk

Tato kapitola se zabývá pohledem na vlastenectví a rasismus (koloniální a oficiální), jinými slovy na to, zda se v případě vlastenectví jedná o oddanost ke svému národu a nenávisť k jiným, nebo jde o nepodmíněnou lásku a vzájemnost národních příslušníků. Jazyk hraje v tomto kontextu rovněž nepostradatelnou roli ve vztahu k národnímu povědomí, jak již bylo zmíněno v předešlých kapitolách.

Co se týče otázky jazyka, nelze hovořit o jeho zrození, jelikož není zcela známo, kdy se tak stalo. Jazyk propojuje lidský druh a dokládá existenci současného společenství, často prostřednictvím písní a básní (např. národní hymny při oslavách národních svátků). Jeho nositelé se sice navzájem neznají, nicméně sdílí verše písní a melodie. Mohou je produkovat na nejrozličnějších místech v odlišných dobách a spojuje je pouze představa společného zvuku – společného jazyka a společného národa, nikoli společného původu.

2.7.1. Vztah nacionalismu a rasismu

Nacionalismus vychází z konkrétních dějinných událostí, oproti rasismu, který má pejorativní nádech a přenáší se v čase. Rasismus se váže spíše k určité společenské třídě nebo vrstvě, nikoli k národu samotnému. Jedná se tedy o mocenské postavení nižších a vyšších vrstev – neboli kdo vládne a kdo je podřízený. Rovněž zůstává v rámci národa, jak mimo jiné také vysvětluje zakladatel moderního rasismu Joseph Arthur de Gobineau⁴⁰, že tento směr ospravedlňuje domácí útlak a nadvládu.

V 19. století bylo možné hovořit o evropské nadvládě ze dvou hlavních důvodů. Oficiální nacionalismus a rusifikace je prvním z nich. Oficiální nacionalismus

³⁹ ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 97 – 152. ISBN 978-802-4614-908.

⁴⁰ Arthur de Gobineau (1816-1882) byl francouzským aristokratem a myslitelem, který jako první uvedl teorii rasismu. Tvrdil, že rasa byla jediným nejdůležitějším faktorem determinujícím podstatu lidské společnosti a konkrétně rasa bílá přinesla veškeré historické úspěchy, čímž se stává nadřazenou rasám ostatním. Této teorie později využili nacisté.

byl reakcí vyšších společenských vrstev na nacionalistické projevy *obyčejných lidí* na základě místního jazyka; a koloniální rasismus – hlavní prvek pojetí „impéria“ zobecnil princip vrozené a zděděné nadřazenosti. Dalším důvodem bylo prosazení nižších vrstev – běžných úředníků – do vrstev vyšších. V koloniálních impériích se tito úředníci dostávali do významnějších pozic i mimo domovinu, tedy kdekoliv v impériu.⁴¹

2.7.2. Koloniální rasismus

Kolonie byly pro metropole výhodné, což bylo zpozorovatelné například v armádě. Evropská vojska kladla důraz na profesionalitu, anonymitu, strategické plánování,... Na druhou stranu, koloniální armáda si spíše zakládala na tom, aby dobře vypadala, tvořila pozitivní dojem a byla ostatními považována za hrdinskou organizaci. Typickým znakem koloniálního rasismu bylo rovněž sdružování určité skupiny lidí, konkrétně bělochů, kteří působili jako autority v různých centrech i mimo hranice států a všichni měli aristokratický původ. Tyto skupiny kumulovaly a sdílely majetek, což vedlo k nárůstu jejich bohatství. V koloniích bylo možné se také setkat s *obráceným rasismem*, který se týkal běžného lidu a spočíval v jazyku neboli pojmenování určitých skutečností. Docházelo totiž ke klamným označením některých daností a jedna skutečnost tak mohla získat více významů. Například jávští venkované používali slovo *louda* pro pojmenování Holanďana, ale zároveň to nutně znamenalo, že ten Holanďan je běloch.⁴²

2.8. Cenzus, mapy, muzeum

Čím dál častěji se objevovaly tendence, které měly ukázat, že koloniální nacionalismus nevycházel zcela z oficiálního nacionalismu evropských vzorů, nýbrž z představivosti kolonií. Tato kapitola rozvíjí tři kategorie, které definují koloniální lid.

Cenzus

Proces sčítání lidu poukázal na mnoho změn, do čehož lze zařadit i vznik nových kategorií, do kterých je možné obyvatelstvo roztrdit. Nejdůležitější je identita,

⁴¹ ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 153 – 167. ISBN 978-802-4614-908.

⁴² tamtéž

protože s sebou nese politickou moc. Kategorie byly rozděleny v závislosti na rasovém původu (kde není bráno v potaz náboženské vyznání). Postupně došlo k zobecnění kategorie ras, tzv. *velkých ras*, z čehož vyplývalo, že pokud někteří obyvatelé patřili k méně početné rase, byli zahrnuti pod rasu *vyšší* (jelikož byl Anderson odborníkem na jihovýchodní Asii, uvádí jako příklad Bangladéšany či Pákistánce, kteří spadali pod rasu Indů). Účelem tedy bylo přesné zařazení do rasové skupiny a její vymezení. Nicméně, později ve druhé polovině 19. století už nebylo ani tak důležité rasové zařazení jako jakýsi číselný přehled plátců daní a obyvatelstvo se tak stalo pouze číslicemi v tabulkách, které vycházely z určitých systémů (politika, vzdělávání...) ve státě. Do těchto počtů již byly zahrnovány i ženy s dětmi, které předtím neměly žádnou hodnotu.

Když se začala sčítat společnost náboženská, představovalo to rozměrný problém. Náboženská společenství si totiž tvořila vlastní komunity, které v systémových tabulkách sekulárního státu neexistovaly. Nicméně stát projevoval snahu do náboženských institucí proniknout, podřízovat si je a mapovat. Náboženské organizace díky svému postavení sloužily jako útočiště pro své vyznavače a byly místem shromažďování.⁴³

Mapa

V mapách se začala znázorňovat místa již bez rozdílu, zda byla sakrální, či světská. Nejprve se používaly dva typy map – kosmogram rozdělující svět na nebeský (dobrý) a podzemský (zlý) a mapa jako přehled vojenských a lodních výprav, které fungovaly na základě doby trvání těchto výprav. Oba typy map neznaly hranice. Až v 70. letech 19. století se začalo uvažovat o zakreslení hranic na základě státní svrchovanosti, a tudíž se objevila perspektiva, která nevyplývala pouze z toho, co bylo viditelné lidskýma očima. V roce 1874 vznikla první zeměpisná kniha, jejímž autorem byl J. W. Van Dyke, a která byla velmi dobře produkována díky kapitalismu a technologii tisku. Roku 1892 se už stal zeměpis povinným předmětem na nižším stupni všech středních škol.⁴⁴

⁴³ ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Překlad Petr Fantys, Miloslav Uličný. Praha: Karolinum, 2008, 177 – 184. ISBN 978-802-4614-908.

⁴⁴ tamtéž s. 153 – 157

Muzeum

Až počátkem 19. století začali mít koloniální vládci zájem o archaické památky, které začali shromažďovat. Toto bohatství se většinou umísťovalo v koloniálních centrech a znamenalo určitou prestiž, ale také badatelské poznatky a v neposlední řadě spolupráci s významnými vědci – úředníky. Nakládání s těmito památkami představovalo značné investice, které ale neměly pouze vědecké účely. Archeologická činnost značně souvisela se vzdělávací politikou, která mimo jiné musela čelit nesouhlasu konzervativců, již nechtěli, aby se domorodci vzdělávali, z důvodu obav z dlouhodobých následků a změn. Stavění památek také ukazovalo hierarchii a zdůrazňovalo nerovnosti mezi jejich staviteli a domorodým obyvatelstvem nebo mezi domorodci a jejich předky, podle kterých jejich následníci nedosáhli takové úrovně. Rovněž docházelo k zušlechťování památek, které byly zobrazeny na mapách a poukazovaly na tradice své země, aby připoutaly pozornost turistů, z čehož vyplývá, že musely projít značnou úpravou.

Ve shrnutí této kapitoly lze uvést, že cenzus mapa a muzeum fungovaly jako systém, který dokázal cokoli ve státě zařadit či roztřídit do struktur s číselným označením a přesným vymezením (pokud někdo/něco vystupoval/o mimo vymezený rámec, byl/o zařazen do položky *jiné*). Vycházelo se z předpokladu, že vše má svou kopii nebo zástupce, o kterých lze hovořit v plurálu (těchto kopií je více než jedna). Jedná se tedy o obecnou představivost, v níž nefiguruje konkrétní jednatel.⁴⁵

2.9. Paměť a zapomínání

Kapitola *Paměť a zapomínání* je rozdělena do dvou částí. První z těchto částí se bude zabývat vztahem starých míst a jejich nově vzniklých kopií na jiném kontinentu. Druhá část stručně vyzdvihne důležitost tištěného slova připomínající národům jejich vznik, který si nemohou pamatovat, a také zmíní, že žádný z národů nepřestane existovat dobrovolně.

⁴⁵ ANDERSON, Benedict R. *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2008, 192 – 200. ISBN 9788024614908.

2.9.1. Pojetí starého a nového

Evropané projevovali tendence pojmenovávat vzdálená místa s přívlastky *nový*. *Nová* místa ale existovala současně s těmi *starými* (např. Londýn a Nový Londýn). Tento zvyk již fungoval i dříve, například v jihovýchodní Asii, kde to znamenalo příchod nového nástupce. *Stará* a *nová* města byla nějakým způsobem spřízněná a *příbuzná*, jelikož sdílela v nějaké míře jazyk, tradice, víru apod., i když se jejich obyvatelé neznali a nemuseli se nikdy potkat. Jejich vztah byl založen na představivosti, kterou měli díky technologiím kapitalismu.

Aby mohl být vztah mezi těmito městy souběžný, musela existovat daleko od sebe; *nová* měla čerpat z těch *starých* a představovat jakousi podřízenost. Jako příklad může posloužit Amerika – díky rozlehlému oceánu nebylo možné, aby se *příbuzné* obyvatelstvo sloučilo v jeden celek, ale kvůli migraci bylo schopno vytvořit si své vlastní skupiny s politickou mocí. Je třeba zmínit, že na nově vzniklých místech se znaky nacionalismu projevovaly dříve než v těch původních, nicméně spolu nebojovaly o nadřazenost a byly ekonomicky propojené. Jejich obecným cílem bylo zajistit paralelnost, ve které nehrozilo žádné nahrazení či strach z ohrožení *bratrskou* zemí.⁴⁶

2.9.2. Životopis národů

Je zajímavé, že zážitky a události z dětství si musí lidé připomenout, protože si je nemůžeme pamatovat. Dokonce nám někdo připomíná naši identitu, když se díváme například na fotografii z brzkého mládí. Kdyby nám někdo nesdělil, že jsme to my, tak to ani nepoznáme. Díky technologii tisku jsou tyto i jiné záznamy šířitelné a udržitelné; a na základě toho je možné si přečíst i životopisy významných osobností či čerpat informace o národech.

Život člověka je zasazen mezi dvě hranice – narození a smrt. V případě národa se toto nedá zcela určit, a pokud se dá jeho smrt naznačit, jedná se o skončení nedobrovolné. Mezi takové vynucené konce lze zařadit například sebevraždy, holocaust, mučení, atd.⁴⁷

⁴⁶ ANDERSON, Benedict R. *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2008, 201 – 206. ISBN 9788024614908.

2.10. Závěrem

Benedict Anderson, stejně jako Gellner, poukazuje na způsob, jakým byly přineseny kulturní změny a změny socio-ekonomické. Tímto způsobem je kapitalismus, nebo spíše kombinace kapitalismu a revoluce v komunikaci, kterou pojmenovává termínem „printcapitalism“ – tiskařský kapitalismus.⁴⁸

Tím, co kapitalismus podporoval, a zároveň hlavní představa, která utvářela společný národ, je podle Andersona tištěný jazyk. Dříve byla *univerzálním* jazykem např. latina, kterou hovořila pouze elita, nicméně společný jazyk všech získal výsadní postavení, jelikož z něj nebyl nikdo vyloučen, všichni mu rozuměli, a tím pádem byl rovněž nástrojem demokratizace. Z toho vyplývala i ochota lidí obětovat se pro národ. V tu chvíli se ale nabízela otázka, proč se tak automaticky člověk s národem ztotožnil? Odpovědí mohla být ztráta jistot v sekularizačním období. Vliv náboženství byl oslaben a tím také integrita určitých skupin. Hlavním pojítkem národa byl ale jazyk, kterému se lidé učí již od narození, používají ho ve své komunitě a spojuje je při významných událostech, i když si to ani neuvědomují.

V dnešní době hovoří Anderson o zcela moderním sdílení národa, a to prostřednictvím internetu. Je to sice zdroj mnoha kontaktů a informací, které sahají za hranice jednoho národa, nicméně stále převažuje komunikace mezi jedinci uvnitř společenství, používajícími svůj rodný jazyk.⁴⁹

Co se týče možných negativních dopadů nacionalismu, Anderson přiznává, že tuto ideologii považuje za pozitivní jev, jelikož probudil smysl pro společné hodnoty. Na otázku, jestli národní uvědomění stojí za zabíjení a umírání ve válkách, odpovídá, že tyto boje jsou odchylkami od norem, i když velmi ničivými.⁵⁰

⁴⁷ ANDERSON, Benedict R. *Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2008, 218 – 220. ISBN 9788024614908.

⁴⁸ ÖZKIRIMLI, Umut. *Theories of nationalism: a critical introduction*. 2nd ed. New York: Palgrave Macmillan, 2010, 107 – 113. ISBN 978-0-230-57733-6.

⁵⁰ FIALA, Jaroslav. Národ jako představa. *Respekt*. 2009, roč. 20, 15-26.

3. Eric John Ernest Hobsbawm (1917 – 2012)

E. J. Hobsbawm byl anglickým historikem, spisovatelem a přesvědčeným marxistou, který svými pracemi ovlivnil Evropu 20. století. Čerpal z prací E. Gellnera, ale také vyzdvihoval význam děl českého autora Miroslava Hrocha⁵¹. Eric Hobsbawm se narodil v Egyptě, nicméně své dětství strávil ve Vídni a Berlíně a následně se odstěhoval do Velké Británie, kde dosáhl většiny svých úspěchů. Na univerzitě v Cambridge získal titul Ph.D. a později se stal rektorem londýnské univerzity Birkbeck, kde působil až do své smrti. Mezi jeho nejvýznamnější ocenění pravděpodobně patří *Balzan Prize* za výzkumy v oblasti evropské historie od roku 1900.

K neznámějším pracím E. J. Hobsbawma patří nepochybně kniha *Národy a nacionalismus od roku 1780*. I když je toto dílo oceňované pro svou odbornou kvalitu, a zároveň dalším opěrným pilířem této bakalářské práce, vyvolávalo mezi učiteli občasnou kontroverzi. Kniha seznamuje čtenáře se vznikem nacionalismu a uvádí mnoho jeho příkladů a podob. Autor se zaměřuje především na historické události 20. století.⁵²

3.1. Úvod do Hobsbawmovy teorie nacionalismu

V této kapitole bude uvedeno pět pomyslných bodů Hobsbawmovy teorie nacionalismu, které budou detailněji analyzovány v následujících podkapitolách, a také s tím související národní hnutí rozdělena do tří fází. E. J. Hobsbawm se v mnoha tvrzeních shoduje s E. Gellnerem. Prvně je to myšlenka, že jeden národ znamená jeden politický celek; dále vychází z toho, že národ (stát) není neměnná uzavřená skupina a nevytváří nacionalismus, nýbrž tomu je naopak; za třetí, národ není ohraničen teritoriálně, ale utváří ho ekonomické, politické, sociální a další předpoklady. Ve čtvrtém bodě se ale s E. Gellnerem rozchází v pohledu na národ, na který se Gellner dívá z *vrchu*. Je přece potřeba zaměřit se také na prostý lid, nikoli pouze na politické authority. Oficiální teorie totiž neukazují myšlení obyčejného lidu, v jehož řadách se

⁵¹ Miroslav Hroch (*14. 6. 1932 Praha) je významným českým historikem, který se zejména zaměřuje na formování moderních národů. Zabývá se srovnávacími dějinami národních hnutí v Evropě. (Miroslav Hroch. In: *Sdružení pro levicovou teorii* [online]. [cit. 2017-11-10]. Dostupné z: <https://sok.bz/autori/hroch-miroslav>)

⁵² HOBBSAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. Politologická řada, sv. 6. ISBN 8085959550.

mohou projevit znaky osobnosti, které se neztotožňují s daným národem, nicméně identifikace s národem se může v průběhu času měnit. Poslední bod Hobsbawmovy teorie nacionalismu je odkazem na Miroslava Hrocha, který mimo jiné hovoří o nerovnoměrném rozvoji národního vědomí v jednom státě, čímž je myšleno, že působí nejprve na spodní vrstvu (dělníky apod.), a až poté na úředníky.

Hobsbawm se také velmi podrobně věnuje problematice národních hnutí, která rozděluje do tří fází: Do fáze A je možné zařadit Evropu, kde se národní hnutí projevují pouze kulturou, zvyky, folklorem apod. Ve fázi B, která v Hrochovi vzbudila největší zájem, jsou již zmíněny počátky politických idejí a objevují se zde průkopníci národních myšlenek. Fáze C je podle Hobsbawma národní hnutí ve smyslu silných a hromadných národních projevů.⁵³

3.2. Národ jako novinka: Od revoluce k liberalismu

Tato kapitola se zabývá významem slova *národ* a poukazuje na jeho různá vnímání. Hobsbawm vytvořil roku 1925 jeho konečnou definici, ve které národ popisuje jako „*celek osob, které mají stejný etnický původ, obecně hovoří stejným jazykem a disponuje společnou tradicí.*“⁵⁴ Původ slova *národ* však lze nalézt v románských jazycích, a proto by měl mít právě v těchto jazycích nejvýstižnější význam. Z čehož vyplývá, že v jiných jazycích se význam může mírně lišit. (Existuje mnoho výkladů slova, například holandský slovník definuje národ jako skupinu lidí v jednom státě, nikoli skupinu lidí hovořící jedním stejným jazykem.)

Prvotní význam *národa* byl odlišný od moderního pojetí. Slovo národ je poměrně nový termín, který nemá dlouhé dějiny, a kdysi se v podstatě rovnal etniku. Moderní vnímání však poukazuje spíše na jeho politickou jednotu. Takový obsah získal zejména po francouzské a americké revoluci s výsledkem politického národního státu, který je celistvý, svrchovaný a pod jednotnou vládou. Národ, lid a stát jsou propojeny hlavně s územím a v tomto kontextu mohou být považovány za synonyma.

⁵³ HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 7 - 17. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

⁵⁴ tamtéž s. 19

K úplnému porozumění je ale nutno zmínit, že klíčovými vlastnostmi národa není právě území, etnicita, jazyk atd., ale společné cíle a zájmy lidu. Například Francie je národ se silným nacionálním cítěním. Francouzi po revoluci sice vyzdvihovali význam jazyka, ale mnohem více to, s jakou touhou se chtěli ostatní jazyk naučit (Richard Böckh, známý berlínský statistik 19. století, hovořil o jazykové důležitosti jako o jediném vypovídajícím znaku národní příslušnosti).⁵⁵

3.3. Liberální konstrukce státu v 19. století

Ačkoliv vznikaly různé pohledy a vnímání národa, liberální teoretici se definicí národa příliš nezabývali, protože to považovali za zbytečné. Co je stát (národ), pro ně bylo zřejmé. Adam Smith⁵⁶ definoval národ pouze jako územní stát (oddělená jednotka), čímž položil základ významné myšlenky pro liberální teoretiky a střední vrstvu, kteří vnímali národ jinak. Hospodářský systém jednoho národa fungoval pouze v praxi, nikoli v teorii. A. Smith kritizoval, že vláda chápala systém jako komplex, ale ne jako národní jednotku, což nebylo žádoucí pro volný trh. Na druhou stranu, Edwin Cannan⁵⁷ hovořil o Smithově pojetí národa jako o souboru jedinců žijících na stejném území, kteří mají na trhu přiděl určitých prostředků. Problémem ale je, že zájmy a potřeby jednotlivce nemusí být stejné jako potřeby všech, tudíž pak nemusí dojít k maximalizaci bohatství národa (J. Rae⁵⁸ 1834).⁵⁹

3.3.1. Národní stát

Aby byl národ státem (nižší stupeň celosvětové jednoty), vyžaduje to jeho jednotu – z toho vyplývají dva důsledky. První z nich ukazuje, že národní princip

⁵⁵ HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 19 - 28. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

⁵⁶ Adam Smith (1723-1790) byl skotským filozofem, zakladatelem moderní ekonomie a významnou postavou skotského osvícenství. Zabýval se zejména morální filozofií, přirozenou teologií a politickou ekonomikou.

⁵⁷ Edwin Cannan (1861-1935) byl britský historik a ekonom. Kritizoval klasickou ekonomii a byl zastáncem klasického liberalismu. Kladl důraz na institucionální základ ekonomických systémů.

⁵⁸ John Rae (1796-1872) byl skotský/kanadský ekonom, autor rukopisů a také mnoha novinových článků. V jeho pracích je zřejmý silný vliv filozofů A. Smitha a D. Huma.

⁵⁹ HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 28 - 31. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

je možný pouze u států určité velikosti („prahový princip“). Druhý uvádí, že tvorba národů je rozpínavý proces. Národ se tedy stane zákonným státem poté, co jeho členové budou toužit po celkovém sjednocení; naopak nelegitimním může být, pokud jeho členové budou chtít rozdělení státu. Nicméně, i když struktura národního státu připustila, že v ní bude obsaženo více národů (národností), zejména pro Evropu to bylo dříve nepřijatelné. Důvodem bylo uvědomění si toho, že se menší národy propojí s těmi většími a budou pro ně pozitivním přínosem. Výhody to přinese rovněž malým a zaostalejším národům, protože se stanou součástí silnějších států. Toto téma vyzdvihovalo mnoho diskuzí o tom, které národnosti budou schopné *přežít* a nezaniknout, a které se samostatnými nikdy nestanou, jelikož postrádají znatelné národnostní znaky (jazyk, etnikum, území...).⁶⁰

*„Existují tři kritéria, na základě kterých se dostatečně velký národ může stát státem. Je to historická návaznost na určitý stát, existence zavedení kulturní elity disponující psaným národním a literárním jazykem a schopnost dobývat.“*⁶¹

Vše výše zmíněné lze uvést jako pojetí národa a národního státu z pohledu buržoazního liberalismu (1830-1880). Vznikem národa došlo k vývoji lidstva, na který navázalo sjednocení světa a následně také snaha o vytvoření jediného společného, možná umělého jazyka. Takový jazyk měl sloužit jako univerzální kód například pro využití v telegrafické nebo signalizační abecedě. Poté měl tento jazyk doplnit některý z jazyků národních a stát se tak jedním z nich. V dnešní době je možné uvést jako příklad univerzálního rozšířeného jazyka angličtinu.

3.4. Lidový protonacionalismus

Tato část se zabývá propojením příslušníků národa prostřednictvím národních hnutí vytvářejících pocit kolektivní sounáležitosti. Poukazuje na to, jak do této problematiky zasahuje jazyk a dialekt, etnikum či náboženství. Hobsbawm uvádí dva druhy protonacionalismu. *Za prvé jsou to formy všeobecné identifikace, jež překračují lokální rámec a povznášejí se nad své protějšky ohraničující skutečný prostor, v němž lidé tráví většinu svého života. Za druhé existují politické svazky a pojmový aparát*

⁶⁰ HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 33 - 39. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

⁶¹ tamtéž s. 39-40

*vybraných skupin, které jsou bezprostředněji napojeny na stát a instituce, a které mají schopnost uskutečnit konečnou generalizaci, denotaci a popularizaci.*⁶²

Otázkou ale zůstává, jak jednotně postihnout podstatu národního myšlení. Členové jednoho národa si uvědomovali, že k danému národu přísluší i přes některé odlišnosti, jako je např. dialekt, nicméně obyčejný lid (a je ho většina) měl jiné představy než vzdělaní úředníci. Právě gramotní lidé pak podávali informace o národu, které ale nemohly poskytnout zcela pravdivý obraz. Na druhou stranu, v tomto momentě vstupoval vliv psaného a mluveného slova, které působilo i na myšlení obyčejného lidu.⁶³

Jak již bylo zmíněno, odlišné dialekty mohly vzbudit dojem, že jimi mluvící lidé nemusí příslušet k jednomu národu. Je však třeba zmínit, že v dřívějších dobách ani neexistoval *oficiální jazyk*, kterému by se učilo ve školách. Rodiny si předávaly podobu jazyka mezi svými členy, nicméně tento jazyk nemohl být považován za národní, jelikož jeho formy mohly být různě zkreslené (od negramotných rodičů na děti apod.). Z toho vyplývá, že v každé oblasti se její obyvatelé vždy dorozumívali nějakou stanovenou formou jazyka, které všichni rozuměli. Národní jazyky tedy nemohly být primárním předpokladem nacionalismu. Některé (ne-li všechny) prvky jazyků byly totiž ve většině případů vytvořeny uměle a jejich základem byly často dialekty, ze kterých vznikl základ pro národní jazyky. Následně došlo ke sjednocení prvků jazyka, ustanovení gramatických pravidel a jeho oficiální podoby. Jako příklad může posloužit spisovná bulharština, která pochází ze západobulharského dialektu, nebo maďarština, jež se vyvinula z různých dialektů 16. století.

Na základě výše zmíněných důvodů je zřejmé, že jazyk nelze považovat za znak národní příslušnosti. Je tomu také proto, že „správným“ jazykem hovořily pouze autority a vzdělanci, přičemž při propracované formě jazyka mohla být posílena protonárodní soudržnost těchto vzdělaných autorit. Posvátné a „vyšší“ jazyky však nebylo možné stanovit jako národní, jelikož jimi nemluvili obyčejní lidé, kteří tvořili většinu národa. Za výjimku lze např. považovat Čínu, ve které se hovořilo tolika

⁶² HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 47 - 48. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

⁶³ CHARTIER, Roger. *The cultural uses of print in early modern France*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, c1987, „Úvod“. ISBN 0691054991.

dialekty, že jeden z nich musel být vybrán jako ten, kterému budou všichni rozumět a budou se jím dorozumívat.

Jazyk jako takový nemá nic společného s politikou a byl pouze jednou z možností, jak dát najevo národní příslušnost. Obecně lze říci, že čím více států existuje, tím více je jazyků. S jazykem byla silně spjatá i kultura, kterou však lidé nezískávali vzděláváním, nýbrž tím, že patřili k určité etnické skupině. Etnické uvědomění bylo pro nacionalismus sice důležité, ale nebylo tím, co probouzel národní hnutí; šlo o národní přesvědčení.⁶⁴ S etnickými rozdílnostmi souvisely viditelné národnostní odlišnosti, jako je například barva kůže. V době před moderním nacionalismem tyto rozdíly spíše poukazovaly na odlišné postavení ve společenských vrstvách než na rozdíly mezi etniky. Lidé se světlou barvou pleti zastávali lepší společenské postavení než ti s tmavou (např. v Indii). Skrze odlišné fyzické znaky společenství také definovala nikoli svou skupinu, nýbrž ostatní etnika. „Hodnotící“ národnost měla tendenci viditelné znaky jiných etnických skupin generalizovat a nevnímat detaily, kterými se jejich jednotlivci odlišovali (např. Asiaty identifikujeme jako ty, kteří mají žlutou barvu pleti a šikmé oči). V našem společenství si všímáme jednotlivých fyzických rozdílů na druhých lidech, nicméně jiným etnikům můžeme připadat naopak my jako „všichni stejní“. Takto není možné vnímat etnickou příslušnost ve vztahu k protonacionalismu (s výjimkou státní tradice v Číně, Koreji a Japonsku, kde je obyvatelstvo etnicky i politicky stejnorodé). V moderním nacionalismu etnické odlišnosti nejsou podstatné.

Je také potřeba poukázat na významnou roli náboženství v moderním nacionalismu a protonacionalismu. Náboženství propojovalo své vyznavače prostřednictvím společných zvyků a vytvářelo jednu „rodinu“ z lidí, kteří v podstatě neměli nic společného. Obecně vzato, světová náboženství smazávají etnické, jazykové a politické rozdíly a zahrnují vysoký počet lidí. (Na druhou stranu kmenová náboženství se brání rozšíření mezi jiná etnika a jsou uzavřená v malých skupinách svých vyznavačů.) Náboženství vytváří posvátné idoly, které společenství vyznává, a které utvářejí národ. Symboly protonároda bývají ale velmi obecné. V moderní době

⁶⁴ HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 52 - 62. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

se objevovaly snahy o splynutí náboženství a nacionalismu, nýbrž vztah nacionalismu, protonacionalismu a náboženství byl velmi komplikovaný.

Ke shrnutí, nejpodstatnější se pro protonacionalismus ukázalo povědomí o současné či minulé spojitosti se stálou politickou entitou. Problémem ale bylo, že politický národ se zaměřoval pouze na privilegovanou vrstvu, kterou tvořila hlavně vyšší a nižší šlechta. Za protonárodní lze považovat spojení národní příslušnosti, politické loajality a politického společenství, avšak samotný protonacionalismus nestačí k vytvoření národů. Národy jsou často výsledkem vzniku státu, nikoli jeho základem.⁶⁵

3.5. Pohled z vládní perspektivy

Tato kapitola poukazuje na to, jak nejvyšší zástupci státu rozhodovali o všech jeho aspektech, které se prolínaly vrstvami nejvyššími, stejně jako těmi nejnižšími, v rámci území jednoho státu. Stát vedl v evidenci všechny své obyvatele prostřednictvím sčítání lidu, zavedení školní docházky a vojenské služby už od poloviny 19. století.

Ke konci 19. století navíc vstupuje do povědomí otázka demokratizace, která posiluje slovo obyčejného lidu. Prakticky to ale znamená, že běžný člověk je nucen projevit loajalitu a sledovat nejen zájmy nižší vrstvy, ale i té vyšší. A není to jen demokratizace, která hrála ve státě důležitou roli, nýbrž také patriotismus. V tomto smyslu lze však etnickou příslušnost či společnou historii a jazyk považovat za nedůležité. *Vlastenci* byli vnímáni rovněž opačně, spíše jako nepřátelé, kteří sice opěvovali svou vlast a chtěli její obnovu, ta se ale nevztahovala k již historicky existujícímu útvaru, nýbrž k politicky vytvořenému státu. Například v USA toto platí stále a lidé jsou tím, kým chtějí být. Naopak ve Francii se národnost rovná občanství, tudíž etnické příslušnosti, dějinám a jazyku.

Demokratizace a patriotismus je proměna poddaných v občany s tendencemi upřednostňovat svůj národ před cizími. Populisticko-demokratický a jakobínský⁶⁶

⁶⁵ HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 62 - 77. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

⁶⁶ Jakobíni byli členové politického hnutí, kteří se ve svých myšlenkách posunuli od liberalismu až k radikální diktatuře. Členové klubu Jakobínů byli nazýváni podle pařížského sídla klubu v bývalém klášteře sv. Jakuba. (Jakobíni. In: *Encyklopedie cojeco* [online]. 2004 [cit. 2017-11-08]. Dostupné z: http://www.cojeco.cz/index.php?s_lang=2&detail=1&id_desc=40136).

patriotismus byl zřejmým příkladem, jak občané prosazovali svá práva a hájili své zájmy. Jejich patriotismus ale přinesl negativní dopad v podobě hromadných úbytků občanských výhod. Na druhou stranu, demokratizace měla navrátit občanskou loajalitu. Státy udržovaly patriotismus, který byl posílen skrze symboly a režimy, což způsobovalo upnutí se ke státu, xenofobní postoje a jednodušší mobilizaci. Všechny tyto jevy vedly k vyvolávání projevů rasismu zejména v období před první světovou válkou, kdy došlo k nárůstu národní nesnášenlivosti.⁶⁷ Státy zcela přirozeně usilovaly o posílení národního uvědomění, *a to především prostřednictvím základních škol, s cílem rozšiřovat ideu a odkaz „národa“, vštěpovat oddanost k národu a všechny pevně vázat k vlasti a vlajce, přičemž za tímto účelem se často „vymýšlely tradice“ nebo dokonce národy.*⁶⁸ I když bylo toto vše v režii vlády, nejednalo se o manipulaci „shora“, ale souviselo to s lidovou xenofobií (přítomné byly nacionalistické postoje).

Spojení státního patriotismu a nestátního nacionalismu bylo velmi riskantní kvůli homogenitě národů (států). Jednoduše totiž mohlo dojít ke kontranacionalismu, tedy sjednocování obyvatelstva v rámci jednoho státu při modernizaci nacionalismu, jednak v závislosti na území, a jednak v souvislosti s používaným jazykem (důležité ve školství). Elity mohly používat jazyk *vznešený*, např. latinu (při konferencích apod.), mnoho panovníků si naopak stanovilo *národní* jazyk z praktických důvodů, aby jím hovořilo co nejvíce lidí (např. rozhodnutí Josefa II., který určil jako úřední jazyk němčinu. Tento postup ale není zcela běžný, spíše vzácný.)⁶⁹

Jazyk byl sice ukazatelem národní příslušnosti, nicméně nebyl jediným a jeho role ve státě byla mnohem komplikovanější, což dokládají i habsburští statistikové. Národní příslušnost se netýká jednotlivce, ale celého společenství a *vyžaduje studium „situace, demarkačních a klimatických podmínek, a navíc také antropologické a etnologické studie fyzických a rozumových schopností, vnějších a vnitřních rysů*

⁶⁷ HOBBSAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 79 - 89. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

⁶⁸ E. J. Hobsbawm, „Mass-producing traditions: Europe 1870-1919“ in E. J. Hobsbawm a T. Ranger (red.), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1983, kap. 7, Guy Vincent, *L'Ecole primaire française: Etudes sociologiques*, Lyon 1980, kap. 8: „L'École et la nation“, zejména ss. 188-193.

⁶⁹ HOBBSAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 90 - 92. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

daného lidu, jeho obyčejů, mravů atd.“⁷⁰ V první polovině 19. století se jazyk dokonce stal zdrojem územních konfliktů, což se předtím nestávalo. V návaznosti na to objasňuje časopis *Revue*, že jeden národ od druhého odlišují tradice, zvyky a právě ty a jazyk jsou tím, co tvoří jeho hranice, nikoli zeměpisné jevy (hory, řeky, ...). Jazyk je faktorem vnitrostátní politiky i mezinárodní diplomacie. Byl také jediným aspektem, který se dal spočítat, jelikož si ho obyvatelé vybrali na základě politické volby, a uvést v tabulkách.⁷¹

3.6. Proměna nacionalismu (1870 – 1918)

Kapitola *Proměna nacionalismu* se zaměří na změny, které v uvedeném období proběhly. Evropské národy si dosažením určitého stupně vývoje začaly stále více uvědomovat svou sílu a touhu po politické moci. Politická myšlenka národa se projevovala už od roku 1789, tedy od Francouzské revoluce. O necelých sto let později (1880 – 1914) pak začal nacionalismus zaznamenávat nejvýraznější změny. Nevycházel už z *prahového principu* (který byl v liberalismu zásadní), ale tím, jak přibývalo množství národů na jednom území, stával se jediným ukazatelem národní příslušnosti jazyk a etnická příslušnost a vzrostl důraz na politický národ (vliv na národní cítění). Jazyk a etnikum, pro něž neexistovaly žádné teorie, které by předpokládaly nějaký genetický původ, byly dlouhodobě dominantní. Např. pro Němce a Italy byly jedinými znaky, které pro ně představovaly národní identitu a stavební kámen k vytvoření jednotného státu. Mimo to dochází k zintenzivnění „národnostní otázky“ a vznikají potíže ve vnitrostátní politice (v období před první světovou válkou). Výsledkem byl vznik pravicových hnutí i v místech, kde dříve nebyla, a zvýšený výskyt politické xenofobie.

Ve druhé polovině 19. století stále více posiloval etnický nacionalismus kvůli rozšířené migraci národů. Objevil se termín *rasy* a docházelo k jejich odlišování zejména na základě barvy pleti, podle které se dané národy separují. Tuto myšlenku ještě více podpořil darwinovský evolucionismus, který vychází z toho, že vytlačování

⁷⁰ ŠVANDA, Pavel. Úděl a výzva nacionalismu. *Revue politika: politika – společnost – kultura*. 2003, 1(14), 11-12, s. 12. Zde se autor odkazuje na práci Emila Brixeho *Die Umgangssprachen in Altösterreich zwischen Agitation und Assimilation: die Sprachenstatistik in den zisleithanischen Volkszählungen, 1880 bis 1911*, který popisuje debaty probíhající mezi statistiky.

⁷¹ tamtéž

jiných ras je geneticky určené. Je zde tedy zřejmé propojení nacionalismu a rasismu – tendence vypudit cizí rasy, stejně jako spojitost mezi jazykovým nacionalismem a vytlačováním vlivů a slov cizích jazyků. Lze tedy říci, že *rasa* se stala synonymem pro *národ*. Etnický a jazykový nacionalismus se vzájemně doplňovaly. V 80. letech 19. století pak vznikala uměle vytvořená i skutečná společenství, která byla považována za národnosti. Tyto situace vyvolávaly vlny nesouhlasu ze stran tradičních skupin. Pod vlivem moderny vznikaly nové třídy a vrstvy či pokračovala stále rozsáhlejší migrace.⁷²

3.6.1. Jazykový nacionalismus

Moderna sice způsobovala mobilizaci občanů, avšak to bylo výsledkem demokratizace politiky a vyvíjení se administrativních států. V těchto státech platilo, že co jeden jazyk, který byl úředně uznaný, to jeden národ. Nicméně národní jazyk také čelil potížím. Základními potížemi jazykového nacionalismu nebyla kultura nebo nedostatečné porozumění, nýbrž problémy s mocí, společenským postavením a ideologií. Při *vytváření* jazyka měl silný vliv právě politicko-ideologický prvek. Jazyk jednoho konkrétního národa nebyl podstatou národního uvědomění, byl spíše kulturním artefaktem (Einar Haugen).⁷³

Jazyky se uzpůsobovaly tak, aby co nejvíce vypadaly jako patřící svému národu, takže docházelo k jejich manipulaci, v níž velkou roli hrála právě státní moc. Díky tomu se dostávaly do škol a úřadů. Použití jazyka mělo ve společnosti různé účely, a to bez ohledu na jeho symboliku. Jak jazyk psaný, používaný pro veřejné účely, tak jazyk hovorový, mohly vedle sebe existovat bez jakýchkoli potíží. Pro negramotné občany existovala ale pouze řeč hovorová, jelikož úřední slovní zásoba pro ně neměla žádný význam, jednoduše ji nepoužívali. Problémy tedy nespočívaly v neschopnosti nižší sociální vrstvy používat úřední jazyk, nýbrž v oslabenosti jazyka na některých místech a jeho nutné obrany, což znamenalo podporu tradic před moderními prvky, které se prolínaly celým společenstvím. Tyto známky nacionalismu byly v nižší vrstvě

⁷² HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 99 - 106. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

⁷³ Zde si Hobsbawm vypůjčil myšlenku Einara Haugena (HAUGEN, Einar. *Language Conflicts and Language Planning: The Case of Modern Norwegian*. Haag, 1966; od téhož autora „The Scandinavian languages as cultural artifacts“ in Joshua A. Fishman, Charles A. Ferguson, Džjotindra Das Gupta (red.), *Language Problems of Developing Nations*, New York-Londýn-Sydney-Toronto 1968, ss. 267-284.).

spojovány s liberalismem a projevem xenofobní (radikální) pravice. Např. v roce 1870 ve Francii se to projevovalo dvojznačností termínů *vlast* a *vlastenectví*.⁷⁴

3.6.2. Nacionalismus a socialismus

Tato podkapitola přibližuje rozdíl mezi nižší střední vrstvou a obyčejným lidem jako prostředím pro působení nacionalismu a socialismu. Nižší buržoazii poskytoval nacionalismus národní identitu, na rozdíl od prostého lidu, který nevlastnil výrobní prostředky a který získával svou národní totožnost prostřednictvím národních hnutí. Zájmy lidu se totiž nemusí shodovat se zájmy národa reprezentovaného právě buržoazií: „bohatství národa je totožné s chudobou lidu“ (K. Marx, Kapitál I, Praha 1978, s. 706). Z toho vyplývá, že národ nelze definovat jako skupinu lidí se stejnými zájmy, nýbrž na základě toho, jaké mají mezi sebou vztahy a na základě vztahu jednotlivce ke společnosti. Členy národa nelze určit jedním vztahem, protože nemají ve společnosti stejné místo: tím se liší národ od třídy.⁷⁵

Nižší střední vrstva se nepovažovala za třídu, nýbrž za ty, kteří projevují loajalitu své vlasti. Pro nacionalismus před rokem 1914 bylo typické, že nepodporoval nová proletářská hnutí, jelikož byla internacionalistická, což bylo v úplném rozporu s myšlenkou nacionalismu. Výsledkem je zřejmý střet idejí nacionalismu a socialismu. Společně tyto proudy nemohly existovat. V případě, že jeden „zvítězil“, druhý se musel stáhnout. Na tuto situaci poukázal válečný střet roku 1914, kdy se projevil národní princip a utlačil tak sociální internacionalismus.⁷⁶

3.7. Vrchol nacionalismu (1918 – 1950)

Tato kapitola je volným pokračováním kapitoly předešlé a informuje o změnách nacionalismu a národních ekonomik, které nastaly ve výše zmíněném

⁷⁴ Odkaz na Jeana Duboise *Le Vocabulaire politique et social en France de 1869 à 1872*. Paříž, nedat. - 1972, s. 65., bod 3665. Ve *Vocabulaire des proclamations électorales* A. Prosta, který rozebírá pravicový posun „národní“ terminologie v tomto období (zejména ss. 52-53, 64-65), termín „nacionalismus“ není dosud zaznamenán a nevyskytuje se v něm.

⁷⁵ Odkaz na Miroslava Hrocha (HROCH, Miroslav. *Evropská národní hnutí v 19. století: Společenské předpoklady vzniku novodobých národů*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1986, 31 - 43.).

⁷⁶ HOBBSAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 119 - 122. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

období. Koncem první světové války dosáhl *národní princip* svého vrcholu, z čehož vyplynuly dva hlavní důsledky. Prvním z nich je rozpad velkých říší skládajících se z několika národů ve střední a západní Evropě. Druhým byly převraty v Rusku a mobilizace mas skrze sociální revoluce. Co se ekonomiky týče, tendence o návrat k světové ekonomice již nebyly realizovatelné, naopak došlo k proměně v ekonomiku kapitalistickou za podpory podnikání – vše v režii vlády. V období války byl pak kapitalismus ještě urychlen. Meziválečné hospodářské krize posílily soběstačnost *národních ekonomik* a po mezinárodní ekonomické krizi kapitalismus z ekonomických systémů států ustoupil.

3.7.1. „Mnohanárodnosti“

Jak starší, tak novější státy, jež vznikly na základech těch původních, v sobě zahrnovaly často více než jednu národnost. Rozdíl ale spočíval v tom, že některé z těch národností nebyly zdaleka tak rozsáhlé a staly se utlačovanými – *utlačované menšiny*. V době po první světové válce a následně ve třicátých letech byly menšiny odsouvány stále více na okraj – za hranice státu. Příkladem může být masové vyhánění a dokonce genocida v jižní Evropě, která se začala objevovat během první světové války a po ní, když se Turci roku 1915 dali do hromadného vyhlazování Arménů a když po řecko-turecké válce z roku 1922 vyhnali z Malé Asie 1,3 až 1,5 miliónu Řeků, kteří zde žili již od dob Homérových.⁷⁷

Nacionalismus malých národů projevoval stejný odpor k menšinám jako (slovy V. I. Lenina) k *velkonárodnímu šovinismu*. Wilsonovská a leninská národní politika představovala pokus o řešení nejzávažnějších mezinárodně politických konfliktů, které se již v této době zdály odvěkými. Národní stát nebo autonomie a národní sebeurčení byly jejich nejpřirozenějším řešením. Že nakonec nebyly řešením skutečným, plynulo mimo jiné z všeobecně známého faktu, že se ve většině nově vzniklých států po první světové válce nejednalo o státy národní ve smyslu etnické homogenity, neboť struktura obyvatel prostě neumožňovala vést politickou hranici souvisle s hranicí etnickou, nehledě k významu historických hranic a přírodních podmínek.⁷⁸ Obdobné to bylo

⁷⁷ Hobsbawm čerpal tyto informace z Encyklopedie společenských věd (MACARTNEY, C. A. *Encyclopedia of the Social Sciences*. New York, 1934, sv. 13, 200 – 205, heslo „Refugees“; EDDY, Charles B. *Greece and the Greek refugees*. London: G. Allen, [1931].)

například v novém Československu, kde Slováci chtěli být Slováky, nikoli splynout s českým obyvatelstvem. Neměli zájem v identifikaci s národem, který jim byl nadefinován jeho mluvčími. *Národní myšlenka* tedy nebyla ve shodě s identifikací s nějakým národem. Stávalo se, že i když příslušníci národa hovořili jedním jazykem, inklinovali k národnosti jiné.

Novodobý nacionalismus se stále rozšiřoval a projevoval různými podobami. V tzv. třetím světě probíhal formou národního osvobození neboli hnutí, která vycházela z nenávisti proti „viditelným“ cizincům, tedy těm, kteří měli jinou barvu pleti, odlišné oblečení nebo zvyky. Oproti tomu imperialistická hnutí měla větší záběr a vytvářeli je intelektuálové. „Třebaže není pochyb o tom, že ideologie typu pangermánství, jež podporovaly imperialistickou expanzi a jež se zrodily v srdci nacionálně orientované Evropy, svědčily o příbuznosti s nacionalismem, kulturní nebo geopolitické hnutí jako panarabismus, latinský panamerikanismus nebo panafricanismus nebyly nacionalismem dokonce ani v tomto omezeném smyslu, nýbrž supranacionalismem.“⁷⁹ Eric Hobsbawm přesvědčivě ukázal, jak silné byly vlivy nacionalismu rovněž v internacionalistickém hnutí, i když zároveň zdůrazňoval, jak málo je ještě o této problematice známo. Nemluvě o silném proudu socialistických hnutí, která spojila dělnické a národní hnutí s tím, že mnozí lidé trpí stejně jako dělníci, a že emancipace v jednom směru podporuje emancipaci v tom druhém.⁸⁰

Jak národní, tak menšinová hnutí probíhala ve stejném duchu. Hlavní rozdíl však spočíval v tom, že se menšiny nechtěly stát národem, ale usilovaly o rovnocenná práva v politice a kultuře. Nejdůležitějším rozdílem mezi národními a menšinovými hnutími je tedy úloha vnějšího faktoru. Jinak řečeno to, jak si menšinová hnutí počínala, záviselo na mocenských postojích mimo menšinu, tedy na přístupu národa. Menšinová a národní hnutí byla v mezinárodních vztazích významově srovnatelná pouze na Balkáně.⁸¹

⁷⁸ ŘEZNÍK, Miloš. *Formování moderního národa: Evropské "dlouhé" 19. století*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2003, 162 - 163. ISBN 8072544063.

⁷⁹ HOBSBAWM, E. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 133. Politologická řada, sv. 6. ISBN 8085959550.

⁸⁰ ŘEZNÍK, Miloš. *Formování moderního národa: Evropské "dlouhé" 19. století*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2003, s. 130. ISBN 8072544063.

Po roce 1918 byl nacionalismus podporován prostřednictvím moderních hromadných sdělovacích prostředků (tisk, film, rozhlas), jež sjednocovaly své konzumenty ideologiemi a staly se manipulačními nástroji ve prospěch státu. Klíčovým na tomto faktu bylo, že média dosáhla toho, aby se národní symboly staly součástí života všech obyvatel. Stíraly hranice mezi soukromím a veřejnou národní sférou.

Dalším zajímavým prostředkem, který vedl ke smývání hranic, byl sport. Sport fungoval jako symbol národních států. V minulosti byl sport pouze záležitostí mocenských společenských vrstev, ale po uskutečnění prvních Olympijských her došlo ke změně. Během sportovních utkání vznikala přirozená rivalita mezi jednotlivými národy, nicméně se vše odehrávalo v přátelské rovině. Sportovec reprezentující stát dodnes působí jako pomyslné spojení všech příslušníků jednoho národa, kteří ho podporují a skrze něj projevují hrdost na svůj národ.⁸²

3.8. Nacionalismus na konci 20. století

V této kapitole popisuje Hobsbawm problémy s nárůstem nacionalistických konfliktů (a to zejména kolem roku 1989). Rupnik odcitoval v periodiku *Nová přítomnost* Hobsbawmova slova, který pronesl, že „jsme svědky horečky způsobené zhroucením komunismu, o které není známo, jestli poleví“.⁸³

Důraz kladl na to, že nesoulady mezi etnickými skupinami byly mnohem starší než politický nacionalismus a bylo potřeba to takto vnímat. Evropu neohrožovalo to, že byla roztržena na malé národy, ale to, že tyto národy chtěly vytvořit vlastní národní státy. V meziválečném období byly příčinami válek v Evropě i nadále etnické či historické důvody (zejména v Evropě východní), jejichž následky se promítaly až do konce 20. století. Evropa musela překonat nikoli ideu národa, ale fikci nevyhnutelné jednoty lidu, národa, dějin, jazyka a státu.⁸⁴ Po roce 1989 se ještě více začaly objevovat

⁸¹ HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, 178 - 179. ISBN 8085899167.

⁸² HOBSBAWM, E. J. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, 137 - 138. Politologická řada. ISBN 80-859-5955-0.

⁸³ O nacionalismu a rozpadávání států. *Nová přítomnost: nezávislý měsíčník*. 1996, č. 8.

tendence separatistického nacionalismu a jednotlivé země pro své území požadovaly určitou míru autonomie. Tyto tendence byly starším odrazem z období po první světové válce. Separatismus a rozvratnictví byly častým projevem etnických skupin. Nacionalismus již nebyl dějinnou silou, jako tomu bylo během francouzské revoluce, a jeho historický význam se změnil.

Hobsbawm předpověděl životaschopnost států kolem 2,5 milionů obyvatel. V souvislosti se vznikem nových malých států zavedl termín „libanonizace“ namísto hojně používaného pojmu „balkanizace“. V závěru konstatoval, že nacionalismus není globální politickým programem a že heslo sebeurčení programů již nenabízí program pro 21. století.⁸⁵

⁸⁴ SCHULZE, Hagen. *Stát a národ v evropských dějinách*. Praha: Lidové noviny, 2003. Utváření Evropy, sv. 7. ISBN 8071063932.

⁸⁵ Národy a nacionalismus od roku 1780. Program, mýtus, realita. *Politický časopis* [online]. 2000, č. 2 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2000/2/2000-2-7-Bal%C2%B0k-Recenze-Hobsbawm-N%E2%80%A0rody%20a%20nacionalismus%20od%20roku%201780.pdf>

4. Komparace teorií nacionalismu podle E. Gellnera, B. Andersona a E. J. Hobsbawma

Jak již napovídá název, kapitola poskytne srovnání tří konkrétních teorií jednotlivých autorů. Nejprve vždy připomene základní myšlenky autora a následně na ně naváže komparací s těmi ostatními. Předesele části zmapovaly, jak tito teoretici pohlíží na nacionalismus a jak ho vnímají v určitém kontextu; tato kapitola podá přehled toho, co mají zmíněné tři teorie společného a v čem se naopak rozcházejí. Pro ucelený obraz poslouží tabulka na konci kapitoly porovnávající tyto shody a odlišnosti, které autoři řeší v rámci svých teorií nacionalismu.

Nacionalismus samotný se vyvinul z politického kontextu a navázal na sebe hodnotící, často negativní, konotace. Získal tak mnoho různorodých interpretací na základě různých úhlů pohledů na národ.⁸⁶ Toto tvrzení lze považovat za obecně platné, alespoň pro prvního z výše zmíněných autorů – Ernesta Gellnera. **E. Gellner** pracuje s pojmem stát (národ) jako s produktem nacionalismu, který je založen na politickém principu. Zmiňuje postupný vývoj politických systémů, který je přirozený v souvislosti s modernizací. Jakékoliv radikální změny jsou v tomto směru tudíž nepřijatelné. Doplňuje také, že s modernizací a industrializací dochází kromě vzniku nacionalismu také ke zvýšené sociální mobilitě, anonymitě, vzdělávání a ke změně pracovních příležitostí (lidé již tak často nepracují na dělnických pozicích). Dalšími prvky nacionalismu, které Gellner zmiňuje ve svých pracích, je poznatek, že vyspělé národy s dobrou (nejen ekonomickou) situací tolik netíhnou k nacionalismu, jelikož nemají tak silnou potřebu vyhledávat oporu v této myšlence spojující vyznavače jednoho národa. E. Gellner dále hovoří o regionalismu a tendencích národa rozšiřovat své území a o snaze o nezávislost a suverenitu. Na závěr ve svých teoriích shrnuje, že nacionalismus se nedá vyhnout a může přinést i negativní následky, které je potřeba potlačovat.

K modernistickým autorům nacionalismu lze počítat i **Benedicta Andersena**. S Gellnerem se shoduje v tom, že národy a nacionalismus jsou výtvoři moderní doby a vznikly jako způsob, kterým bylo možné dosáhnout politických a ekonomických cílů. Nicméně, každý z autorů rozvíjel tento fakt jinak, a také se rozcházel

⁸⁶ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), 45. sv. ISBN 9788074190100.

v samotném přístupu k nacionalismu. Zatímco Gellner koncept vnímal spíše negativně, Anderson měl k nacionalismu vztah pozitivní.

(Oba teoretici toho měli mnoho společného. V neposlední řadě to, že se narodili v multikulturním prostředí a získali skvělé vzdělání od profesorů, kteří dali zásadní směr jejich myšlení. Jak Gellner, tak Anderson měli také zkušenost s totalitním režimem. Všechny tyto faktory pak u zmíněných autorů vytvořily základ zájmu o národní identitu a nacionalismus, i když každý z nich k těmto tématům přistupoval odlišně. Například, Gellnerův negativní přístup k nacionalismu způsobila marxistická tradice.)

Benedict Anderson, na nějž také působil marxismus, popisuje národy jako *imagined communities*. Jinými slovy, *národ jako skupina může existovat pouze tehdy, jestliže si jeho příslušníci dokážou představit, že patří k pospolitosti lidí, z nichž většinu neznají a nikdy nepoznají*.⁸⁷ Národní příslušnost a nacionalismus Anderson považuje za kulturní artefakty zvláštního druhu, které se zformovaly na konci 18. století „protínáním samostatných historických sil“. Třebaže autora klasické teorie nacionalismu Ernsta Gellnera kritizuje, přijímá jeho základní tezi o tom, že „nacionalismus vynalézá národy tam, kde neexistují“. Nepopírá nijak význam kapitalismu (zvláště tiskového) pro zrod nacionalismu. Přesto mu je však cizí jakýkoli ekonomický determinismus.⁸⁸

Anderson tedy, na rozdíl od Gellnera, staví ústřední myšlenku nacionalismu na tvrzení, že národ tvoří společné národní uvědomění. „Nicméně je třeba zdůraznit, že představa není to samé jako výmysl, což kritizuje u Gellnera. Rovněž nesouhlasí s tvrzením, že mohou existovat společenství, která jsou *pravdivá*, nikoli pouze v představách, a která se mohou výhodně srovnávat s národy.“⁸⁹

Zajímavé je také pozastavit se nad možným vlivem jazyka. Miroslav Hroch ve své knize „V národním zájmu“ hovoří o účinku lingvistického prostředí a uvádí, že

⁸⁷ HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), 45. sv. ISBN 9788074190100.

⁸⁸ RÁKOSNÍK, Jakub. Anderson, Benedict Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu 2. In: *Iliteratura* [online]. 2009 [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/24131/anderson-benedict-predstavy-spolecenstvi-uvahy-o-puvodu-a-sireni-nacionalismu-2>

⁸⁹ ÖZKIRIMLI, Umut. *Theories of nationalism: a critical introduction*. 2nd ed. New York: Palgrave Macmillan, 2010, 107 – 113 . ISBN 978-0-230-57733-6.

němčina a většina slovanských jazyků vnímá národ jako etnickou a lingvistickou entitu a v souvislosti s nacionalismem je pak na tento koncept nahlíženo negativně. Na druhou stranu, angličtina *tlumočí* národ jako populaci jednoho státu a má spíše neutrální konotaci. Z tohoto důvodu je možné se domnívat, že se Gellnerův negativní postoj k nacionalismu mohl odvíjet od zázemí německy mluvící rodiny (spojené s českou identitou). Oproti tomu Anderson pochází z anglicky mluvící rodiny a strávil většinu svého života v anglicky mluvících zemích.⁹⁰

Anderson ale ještě více zdůrazňuje důležitost tištěného jazyka, který je hlavním nástrojem utváření společného národa. Jazyk v tištěné podobě měl velký vliv na celou společnost a B. Anderson na něj kladl velmi vysoký důraz. Zmiňuje, že nejprve tištěný jazyk používaly vzdělané elity, jelikož se veškeré texty objevovaly ve *vznešené* latině. Postupně se nicméně začaly rozšiřovat jazyky národní, které byly všem přístupné, a každý jim rozuměl. Elitní latina byla nahrazena společným národním jazykem, který integroval své mluvčí. Jazyk tedy zastával rovněž funkci demokratizace. *Svobodný* postoj posílil nacionalismus i v souvislosti se sekularizací. Lidé přicházeli o své jistoty a pocit integrace, které jim předtím nabízelo náboženství. Toto období se stalo impulzem pro zvýšené projevy národního vědomí a prosazování národních myšlenek stejně, jako to vedlo k silnějším projevům vlastní suverenity.

V dnešním novodobém *sdílení národa* Anderson zmiňuje obrovský vliv internetu a sociálních sítí. Tento přístup hodnotí pozitivně obdobně jako celý nacionalismus. Na otázku, proč lidé kvůli svému národu zabíjejí a umírají, odpovídá, že v některých situacích se nacionalismus projevuje v přehnaných formách a jednoduše je to odchylka od normy.

E. J. Hobsbawm se v mnoha svých poznatcích shoduje s E. Gellnerem. Hobsbawm rovněž souhlasí s tvrzením, že národ je jednotný politický celek. Národ není uzavřený – ohraničený a netvoří ho území, na kterém se rozkládá. Shodují se také v klíčové myšlence, která říká, že národ je tvořen nacionalismem, nikoli naopak. V čem ale s Gellnerem nesouhlasí, je pohled na národ ze shora, tedy že měřítkem jsou názory autorit a intelektuálů. Hobsbawm uvádí, že je potřeba zaznamenávat i myšlenky

⁹⁰ Anderson versus Gellner: A Typological Comparison of two Nationalism Concepts. In: *Lucie's Blog*[online]. 2012 [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <http://luciepacikova.blogspot.cz/2012/05/anderson-versus-gellner-typological.html>

obyčejného lidu, což má rovněž směrodatnou hodnotu. Také zmiňuje, že i v rámci jednoho státu dochází k nerovnoměrnému vývoji národního vědomí. S národním vědomím souvisí téma národních hnutí, kterým se Hobsbawm také věnuje a zdůrazňuje, že se liší podle toho, v jaké části Evropy se uskutečňují, zatímco E. Gellner se zaměřoval spíše jen na Evropu západní. Vždy se jedná o odlišný podnět a cíl jednotlivých národních hnutí. V teoriích E. J. Hobsbawma je jasně zřetelný vliv marxismu, který se odráží v jeho myšlenkách nacionalismu. Ti, kteří nevlastní výrobní prostředky, *bojují* proti vládnoucí vrstvě a nacionalismus jim je oporou. Nacionalismus poskytuje nižší vrstvě, která se nepovažuje za třídu, národní identitu.

Ve svých tvrzeních zmiňuje Hobsbawm také jazyk. Nicméně na rozdíl od B. Andersona ho v teorii nacionalismu nepovažuje za signifikantní. Jazyk je pouze národním artefaktem a nehraje důležitou roli. Do stejné pozice staví i etnicitu a území. Co je podstatné, jsou společné národní cíle a zájmy. Vyzdvihuje zejména politické ambice, s čímž se opět shoduje s E. Gellnerem, stejně jako s poznatkou, že nacionalismus v moderní době plodí zvýšenou migraci a nové společenské vrstvy.

Ke shrnutí, z výše zmíněných informací vyplývá, že Ernest Gellner a E. J. Hobsbawm mají v mnoha tvrzeních stejný názor, a to zejména v kladení důrazu na národ jako stát ve smyslu politické entity. B. Anderson se spíše zaměřuje na kulturní a teritoriální jednotu národa. Nicméně všichni autoři se shodují v tom, že každá země pocítuje určitým způsobem národní sounáležitost a touhu upřednostňovat svůj národ před těmi ostatními, ať už radikálními či méně agresivními metodami.

Tabulka 1 Porovnání vybraných témat v rámci teorie nacionalismu

Hlavní myšlenky	E. Gellner	B. Anderson	E. J. Hobsbawm
Stát je výtvozem nacionalismu	✓	✓	✓
Vliv marxismu	✓	✓	✓
Důležitost jazyka	X / ✓	✓	X
Pozitivní vnímání nacionalismu	X	✓	X / ✓
Nacionalismus jako reakce na nepříznivé podmínky ve státě	✓	✓	✓
Stát jako politická entita	✓	X	✓
Je etnicita a území zásadní?	X	✓	X
Nacionalismus v dnešní době (Internet, sport, ...)	X	✓	✓
Mimoevropský nacionalismus	X / ✓	✓	✓

5. Závěr

V závěrečné části této práce bych chtěla stručně shrnout klíčové poznatky a otevřít otázky k zamyšlení, které při zpracovávání tématu vyvstaly. Cílem této bakalářské práce bylo provést rozbor tří teorií nacionalismu podle Ernesta Gellnera, Benedicta Andersona a E. J. Hobsbawma a ve finální části práce srovnat teorie těchto autorů.

Ernest Gellner napsal podle mého názoru dvě klíčové publikace týkající se nacionalismu. Jedna z nich – *Nacionalismus* – posloužila jako primární zdroj při zpracovávání této bakalářské práce. Druhou knihu *Národy a nacionalismus* jsem ale nepoužila záměrně. Tato publikace sice byla Gellnerovým průkopnickým dílem teorie nacionalismu, avšak s odstupem času jeho myšlenky získaly komplexnější charakter a určitý nadhled, který se projevil až v knize druhé, která byla vydána o 10 let později (v češtině roku 2003). V obou knihách autor sice postihuje znaky nacionalismu, definuje národ či vliv kultury, nicméně v *Národech a nacionalismu* probírá nacionalismus v jiném kulturním kontextu velmi okrajově (na rozdíl od novější knihy, kde řeší např. muslimský fundamentalismus nebo samotný nacionalismus v Čechách). Rovněž zde chybí zmínka o liberalismu jako důležité platformě pro utváření nacionalismu, což by mělo být zdůrazněno... Na druhou stranu se Gellner v *Národu a nacionalismu* detailně věnuje agrární (zemědělské) společnosti, její struktuře, kultuře či rozdělení moci v agrárním státu (a neřeší, zda agrární společnosti předcházely jiný typ uspořádání).

Rozdíly mezi dvěma zmíněnými knihami zmiňuji z důvodu, že kniha *Nacionalismus* je podle mého názoru volným pokračováním, dokonce možná „parafrázováním“ její předchůdkyně knihy *Národy a nacionalismus*. Obě knihy jsou stejně důležité, nicméně „novější“ výtisk lze podle mého názoru považovat za vydatnější zdroj při zpracovávání tématu nacionalismu.

Ernest Gellner pracuje ve své knize *Nacionalismus* (2003) s tvrzením, že nacionalismus vyvstává z modernizace a industrializace. Tento jev poukazuje na postupnou proměnu společnosti, která už není uzavřenou komunitou. Naopak industrializace způsobuje zvyšující se sociální mobilitu, a také zdůrazňuje důležitost jednotlivců, kteří chtějí dosáhnout úspěchu. Každý usiluje o to se nějakým způsobem prosadit, a aby i přesto mohla společnost fungovat, je zde potřeba nového zdroje

soudružnosti, který nabízí právě nacionalismus. Z toho vyplývá, že nacionalismus odpovídal na volání tehdejší situace a potřeb společnosti. Podle E. Gellnera se od nacionalismu nelze odtrhnout, jelikož se společnost už nikdy nenavrátila k předmoderním loajalitám a společným národním identitám.

Toto tvrzení mě však přimělo k názoru, že v moderní společnosti 19. století vzniklo něco nepostradatelného, ale zároveň něco, co ukazuje, jak se společnost „zkazila“, a dokonce snad morálně klesla. Na druhou stranu, nacionalismus reaguje na realizaci jednotlivců a jakýsi progres společnosti, stejně jako na nutnost její integrace.

Benedict Anderson ve své nejznámější knize *Představy společenství* (2008) řeší problematiku národa a vliv nacionalismu na období komunistického internacionalismu a globalizace. Je zastáncem marxistického názoru, který tvrdí, že *nacionalismus je jednou z buržoazních ideologií*. Nacionalismus vnímá jako nástroj vládnoucí třídy proti sociálním revolucím. Národ definoval jako *společenství existující pouze v představách*, neboli jinými slovy, *národy jsou obrazy v mysli*. Tuto teorii opírá o tvrzení, že existence národního společenství vlastně není možná, jelikož mezi jednotlivci této skupiny nefunguje žádná interakce. Aby tomu bylo naopak, muselo by dojít k osobnímu setkání všech těchto jednotlivců, což je nereálné. B. Anderson shrnuje, že národy jako imaginární útvary byly vytvořeny výchovou, masovými médii a procesem politické socializace.

Toto mě však nutí k zamyšlení se, zda je tedy nacionalismus podle Andersona skutečný. Pokud je něco pouze v myšlenkách či představách, je to reálné – existující? A také, nesnažil se Anderson, jako zastánce sociální revoluce, implicitně potlačit nacionalismus tím, že za něj „schoval“ marxismus?

Co se komplexního pojetí nacionalismu týče, zaujalo mě, že jsou Andersonovy výstupy založeny na široké komparativní perspektivě. Příklady z Evropy jsou v menšině. Anderson dokonce prohlašuje, že se nacionalismus poprvé objevil „nikoli ve Starém, nýbrž v Novém světě“. Např. zrod USA v tomto pohledu není ojedinělým vzepětím svobodomyslných kolonií v boji za lidskou svobodu, nýbrž jedním z kreolských hnutí, jež se vzbouřilo proti metropoli podobně, jako další v Latinské Americe ve stejném období.

Ačkoliv lze v Andersonově práci nalézt několik nedostatků (např. příliš se nevěnoval nacionalismu ve válce), jeho teorie enormně ovlivnila mnoho pokračovatelů, kteří se „nacionalismem jako představou v mysli“, dále zabývali. Teorie upevnila modernistický argument s postmodernistickým uznáním, že vyprávění a psané slovo jsou důležitým způsobem, kterým je sdělován národní příběh a národní identita.⁹¹

E. J. Hobsbawm do značné míry souhlasí s teorií, že národy jsou zejména politická společenství, nikoli etnická, což také uvádí ve své knize *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita* (2000). Podle jeho názoru jsou do značné míry *vynalezenými tradicemi* (1983). E. J. Hobsbawm se neztotožnil s teorií, že národy vychází ze společných etnických kořenů, a tvrdil, že víra ve společnou historickou kontinuitu je mýtus. *Národy vytváří nacionalismus, nemůže to být v žádném případě naopak.*

Zdůrazňuje, že obecná myšlenka přináležitosti k národu se objevila až koncem 19. století a je spojena se vznikem národních symbolů – hymen, vlajek atd., ale také souvisí s narůstajícím počtem jedinců, kteří získávali vzdělání, na což navázala stále se rozšiřující masová gramotnost.

Závěrem, zpracovávání tématu týkajícího se nacionalismu mě přimělo k zamyšlení. Každý jedinec, nehledě na to, v jaké se vyskytoval době, přece někdy musel pocítit sounáležitost s nějakým národem – skupinou lidí jemu blízkou či lidmi žijícími v okolí. Nacionalismus se nemohl vyskytnout jako novodobý fenomén a představa, která byla „zhmotněna“ a označena jako jakýsi mechanismus či nástroj vymáhání národního vědomí. Jde spíše o psychologický aspekt. I ti, kteří se za nacionalisty (možná patrioty) nikdy nepovažovali, v sobě museli někdy probudit pocit, že jsou na svůj národ pyšní, naštvaní, nebo že se k němu jednoduše odvolávají a patří k němu. Územní ohraničení, národní symboly a zvyky nebo jazyk pouze „potvrzují“ příslušnost k nějakému národu a tendence jej prosazovat, nicméně jsou tyto prvky národa opravdu tím, co jedince přiměje, aby byl nacionalistou?

Podle mého názoru velmi záleží na tom, v jakém prostředí člověk vyrůstá a žije. V některých zemích a primárních skupinách je národní vědomí pěstováno intenzivně, jinde téměř vůbec. Z vlastní zkušenosti vím, že lidé pocházející z východní

⁹¹ ÖZKIRIMLI, Umut. *Theories of nationalism: a critical introduction*. 2nd ed. New York: Palgrave Macmillan, 2010, 107 – 113. ISBN 978-0-230-57733-6

části Evropy (Rusko, Ukrajina, Bělorusko, ...) inklinují k nacionalismu více než např. obyvatelé České republiky. Nepochybně je tato skutečnost ovlivněna historickými událostmi, které zmíněné země prodělaly a rovněž následnou „filozofií“ prosazovanou v těchto státech. Otázkou ale zůstává, proč ti, kteří běžně nacionalističtí nejsou, začnou nadřazovat svůj národ při střetu s jiným národem; a ti, kteří se považují za nacionalisty, se chovají přiměřeně bez rozdílu a záměrného upřednostňování vlastního národa. Neprojevuje se v těchto situacích nacionalismus jako nástroj alibismu či prosazování moci? Takové způsoby chování a jejich dopad by jistě zasloužily další výzkum v návaznosti na to, jak vnímají nacionalismus jednotlivé skupiny lidí, které mají zkušenost s životem v jiných zemích.

Je také zajímavé se zaměřit na to, jak se cítí lidé, kteří byli příslušníky jednoho národa, ale rozhodli se pro změnu a nyní patří do národa jiného. Co tato změna přinesla v souvislosti s národním vědomím? Mohou být nacionalisty v obou zemích, i když mají podobné kulturní prvky ale např. odlišnou historii? Teoreticky vzato by toto nacionalismus neměl umožňovat, nicméně opravdu to takto funguje? Možností je rovněž inklinace k jednomu národu a posléze pouze k druhému. Pokud se však přestěhujeme do jiné země a přijmeme její zvyky, národní symboly, naučíme se jazyk atd., můžeme se stát nacionalisty „nové země“? Národní vědomí není možné takto měnit, nýbrž je nutné ho pěstovat, jelikož nacionalismus nevzniká „ze dne na den“.

Ke shrnutí, s odkazem na E. Gellnera souhlasím, že nacionalismus je „utuzujícím“ elementem pro moderní společnost, stejně jako se mohu ztotožnit s názorem B. Andersena, že nacionalismus je naší lidskou představou, a rovněž J. Hobsbawm se, podle mého názoru nemýlí, když hovoří o národních symbolech jako opoře národního uvědomění. Jistě je možné najít společného jmenovatele v tom, co představuje národ, nicméně je velmi sporné jednoznačně sdělit, co může představovat myšlenka nacionalismu. Nacionalismem je potřeba se více zabývat a bylo by zajímavé se zaměřit zejména na jeho psychologický aspekt (nejen kvůli potřebám dnešní multikulturní doby).

6. Seznam použitých zdrojů

6.1. Seznam knižních zdrojů

ANDERSON, Benedict R. *Představy společnosti: úvahy o původu a šíření nacionalismu*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2008. Limes (Karolinum). ISBN 9788024614908.

BALCAROVÁ, Jitka. *"Jeden za všechny, všichni za jednoho!": Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření "sudetoněmecké identity"*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2234-7.

CHARTIER, Roger. *The cultural uses of print in early modern France*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, c1987. ISBN 0691054991.

GELLNER, Ernest André. *Nacionalismus*. 1. vyd. Překlad Hana Novotná, Petr Skalník. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. ISBN 80-732-5023-3.

HALL, John A. *The state of the nation: Ernest Gellner and the theory of nationalism*. New York: Cambridge University Press, 1998. ISBN 0521633249.

HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 8086432955.

HOBSBAWM, E. *Národy a nacionalismus od roku 1780: program, mýtus, realita*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. Politologická řada, sv. 6. ISBN 8085959550.

HOBSBAWM, E a T RANGER. *The Invention of tradition*. New York: Cambridge University Press, 1983. ISBN 0521246458.

HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), 45. sv. ISBN 9788074190100.

HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1996. ISBN 8085899167.

ÖZKIRIMLI, Umut. *Theories of nationalism: a critical introduction*. 2nd ed. New York: Palgrave Macmillan, 2010. ISBN 978-0-230-57733-6.

ŘEZNÍK, Miloš. *Formování moderního národa : Evropské "dlouhé" 19. století*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2003. ISBN 8072544063.

SCHULZE, Hagen. *Stát a národ v evropských dějinách*. Praha: Lidové noviny, 2003. Utváření Evropy, sv. 7. ISBN 8071063932.

6.2. Seznam periodik

FIALA, Jaroslav. Národ jako představa. *Respekt*. 2009, roč. 20, 15-26.

RÁKOSNÍK, Jakub. Ernest Gellner, Nacionalismus. *Časopis Národního muzea: Řada historická*. 2004, roč. 173, 1-4.

ŠVANDA, Pavel. Úděl a výzva nacionalismu. *Revue politika: politika – společnost – kultura*. 2003, 1(14), 11-12.

O nacionalismu a rozpadávání států. *Nová přítomnost: nezávislý měsíčník*. 1996, č. 8.

6.3. Seznam použitých internetových zdrojů

Anderson versus Gellner: A Typological Comparison of two Nationalism Concepts.

In: Lucie's Blog[online]. 2012 [cit. 2018-04-02]. Dostupné z:

<http://luciepacikova.blogspot.cz/2012/05/anderson-versus-gellner-typological.html>

Benedict Anderson. *Goodreads* [online]. 2014 [cit. 2014-11-11]. Dostupné z:

http://www.goodreads.com/author/show/5847920.Benedict_Anderson

Benedict Anderson. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA):

WikimediaFoundation, 2013 [cit. 2014-11-11]. Dostupné z:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Benedict_Anderson

Ernest Renan. In: *Databazeknih.cz* [online]. [cit. 2017-11-12]. Dostupné

z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/ernest-renan-31607>

- Gellner's theory of nationalism. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2017 [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Gellner%27s_theory_of_nationalism
- Forum 2000. In: MUSIL, Jiří. *Odpolední zasedání 14. října* [online]. 2004 [cit. 2014-11-09]. Dostupné z: <http://www.forum2000.cz/cz/projekty/konference-forum-2000/1998/prepisy/odpoledni-zasedani-14-rijna/>
- Jakobíni. In: *Encyklopedie „cojeco“* [online]. 2004 [cit. 2017-11-08]. Dostupné z: http://www.cojeco.cz/index.php?s_lang=2&detail=1&id_desc=40136
- Miroslav Hroch. In: *Sdružení pro levicovou teorii* [online]. [cit. 2017-11-10]. Dostupné z: <https://sok.bz/autori/hroch-miroslav>
- Národy a nacionalismus od roku 1780. Program, mýtus, realita. *Politický časopis* [online]. 2000, č. 2 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2000/2/2000-2-7-Bal%C2%B0k-Recenze-Hobsbawm-N%E2%80%A0rody%20a%20nacionalismus%20od%20roku%201780.pdf>
- RÁKOSNÍK, Jakub. Anderson, Benedict Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu 2. In: *Iliteratura* [online]. 2009 [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/24131/anderson-benedict-predstavy-spolecenstvi-uvahy-o-puvodu-a-sireni-nacionalismu-2>
- The Ernest Gellner. *The Ernest Gellner Memorial Lecture* [online]. 2000 [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <http://gellnerpage.tripod.com/Index.html>